

המורשת התרבותית של יהודי אפגניסטן

בן=ציון יהושע=רז וצילה זן=בר צור

Aמבוא

יהודי אפגניסטן השתייכו לקהילה בעלת מורשת תרבותית עשירה וייחודית שקיימה קשרי גומלין תרבותיים ורוחניים עם קהילות יהודיות נוספות במרחב האיראני, וכן קשרי מסחר עם החברה המוסלמית. בין הקבוצות האתניות השונות שבקרבת חיה הקהילה היהודית היו השפעות הדדיות בתחומים רבים, כגון בסיפורי עם ופתגמים, שיצרו את התבניות התרבותיות שמיענו מוסר השכל לכל, ברפואה העממית ובתרבות החומרית. תרבות הפולקלור כללה טקסים במעגל החיים: טקסי לידה, חניכה, נישואין ומוות וטקסי חג ומועד. היהודים והמוסלמים חיו במרחב תרבותי משותף. יחד עם זאת ניתן להבחין בפרמטרים שייחדו את הקהילה היהודית מבחינת המבנה החברתי, השפה, תרבות האוכל, החינוך, הלבוש [חלון 1] ואף אזור המחיה -- היהודים עסקו במסחר ולא בחקלאות) הם לא הורשו להחזיק באדמות) ועל כן קבעו את משכנם בערים. רוב היהודים חיו בעיר הראת שבמערב אפגניסטן, חלקם חיו בעיר

הבירה כָּאבּוּל ומיעוטם בערים נוספות כמו קֶנְדֶּהָאר
ומִימֵנָה.

היהודים לא נזקקו כמעט לרשויות המשפטיות של
המדינה. הם כתבו באותיות

עבריות=מזרחיות ודיברו בניב היהודי של הַדְרִי
(הַרְאָתִית) והגִּילָאֲכִי, שאנוסי מִשָּׁה ד הביאו אתם

להראת. בודדים בקהילה ידעו קרוא וכתוב באותיות
הערביות ששימשו את העם האפגני ואת

רשויות המדינה. מעטים מהם ידעו את לשון הפְּשְׁטוּ
-- שפה אִירָאֲנִית המדוברת בפי הפְּתָאֲנִים

באפגניסטן ומשמשת כשפְּתָה-ניהולית ודיפלומטית
המנהל והדיפלומטיה.

המבנה החברתי והערכים של הקהילה היהודית היו
שונים מאלו של המוסלמים וההבדלים

ניכרו גם במצב החינוך. ילדי היהודים התמידו
בלימודים עד שהגיעו למצוות ולאחר מכן צָנַסוּ

2

התחילו לשמש כשוליות סוחרים בקהילות הסוחרים
המרוחקות. בני עשירים המשיכו ללמוד דיני

שחיטה ומילה עד שהגיעו לגיל חופה. החינוך היהודי
היה פרטי וכרוך בתשלום. המחנכים שאפו

להקנות לתלמידיהם יכולת קריאה בכתבי הקודש
וללמדם את יסודות היהדות. בנות לא למדו

במוסדות חינוך והתחנכו בעיקר על ידי האימהות.
כמה מן האבות לימדו ביזמתם את הבנות קרוא
וכתוב. מצבה של האישה המוסלמית מקרב תושבי
הערים בנושא החינוך היה טוב יותר. ניסיונות
השלטונות לצרף את היהודים למסגרות החינוך
הממלכתי עוררו התנגדות ועלו בתוהו .
כמו עמי האזור גם יהודי אפגניסטן היו ידועים כמספרי
סיפורים. בכל בית היו בני המשפחה
יושבים בחורף סביב הכוֹרְסִי -- קמין נייד -- ומספרים
סיפורים. בלילות הקיץ נהגו להסב על
שטיחים בגג הבית ולספר אגדות, מעשיות וסיפורי
מסעות מפי זקני המשפחה. סיפורי העם של יהודי
אפגניסטן כללו סוגות שונות. את סוגת המעשייה ניתן
למצוא הן אצל יהודים והן אצל המוסלמים.
מדובר במעשיות אוניברסליות המאופיינות בדמויות
אנונימיות וסטראוטיפיות, אל-ללא מקום זאל
וללא זמן, לעומת סוגת האגדה אשר סיפוריה היו
קשורים בגיבורים ידועים מהמסורת היהודית
כמו אליהו הנביא, ר' עקיבא, משה רבנו ועוד דמויות
מקראיות ותלמודיות.
באשר לתרבות האוכל -- היהודים והמוסלמים
השתמשו באותם רכיבים שהיו מצויים
במרחב, אך היהודים נבדלו מבחינת דיני השחיטה,
הכשרות, המעשרות, ודיני הבשר והחלב. הנשים

היו אמונות על אפיית הלחם בקהילה היהודית
והקפידו על הפרשת חלה. ובחגים היהודיים אכלו

מאכלים שאפיינו את מנהגי החג.

התרבות החומרית כללה אריגים, לבוש, קמענות,
חפצי פולחן ודת, תכשיטים וכתובות

מאורות. האומנויות המסורתיות הנשיות היו רקמה,
סריגה, תפירה, טוויה ואריגה, והאומנויות

המסורתיות הגבריות היו קליגרפיה של טקסטים
מקודשים ושירה. השירה העממית ליוותה

ריטואלים במעגל החיים. הן הגברים והן הנשים
בקהילה ידעו לשורר שירה מקראית, שירת קינה

ואבלות, שירי ערש, שירי חתונה ואהבה, שירת פיוט
וכיסופים לציון.

פרק זה יתמקד בחיי הרוח של יהודי אפגניסטן,
בהיגוד סיפורי עם, במערכות החינוך, בטקסי

מעגל החיים ומחזור השנה היהודי, בתרבות האוכל
וברפואה העממית.

A החינוך היהודי

בן=ציון יהושע=רז

החינוך היהודי באפגניסטן היה בעיקרו חינוך דתי ויועד לבנים בלבד. הלימוד ב"מדרש" ובבית בא להכשיר את הילד ביסודות הקריאה ולהכינו להיות יהודי ירא שמים המקפיד על קיום המצוות. המבנה החברתי והצרכים של הקהילה היהודית היו שונים מהחברה המוסלמית וההבדלים ניכרו

גם במצב החינוך. היהודים היו חברה עירונית ועסקו בעיקר במסחר וברוכלות שהתנהלו ברובם הרחק מן הבית והמשפחה. נסיעות העסקים של ראש המשפחה נמשכו בין שנה לשלוש שנים. הילד היהודי התמיד בלימודיו עד הגיעו למצוות ולאחר מכן יצא כעוזר לסוחר) שְאָגֶרְד, מילולית: שוליה , תלמיד) בערי המסחר בצפון המדינה. בני עשירים המשיכו בלימודיהם תחת שרביטו של המוֹלָא ולמדו דיני שחיטה ומילה עד שהגיעו לגיל חופה (שמונה=עשרה). החברה היהודית הקפידה להקנות לבניה ידיעת קריאה בלשון העברית כדי שיוכלו להשתתף בפולחן היהודי. אין בידינו נתונים מהימנים, אך ככל הידוע שיעור האנאלפביתים בקרב הגברים היהודים היה נמוך ביחס לסביבה שבה חיו. לא כן בקרב הנשים היהודיות, הפטורות מתפילה ומרוב חובות הפולחן הדתי. במהלך

המאה התשע=עשרה היה החינוך המסורתי חינוך דתי בעיקרו, המוסלמי והיהודי כאחד, ולא כלל מקצועות נוספים כמו לשונות אירופה, חשבון ומדעים. חינוך הילדים היה עניינו של הפרט ולכן עד לרפורמות השלטוניות שהחלו במהלך שנות העשרים של המאה העשרים ביזמתו של המלך אמאנאללה ח'אן, מומן החינוך היהודי על ידי ההורים בלבד. שכר הלימוד היה זעום ומעמדו הכלכלי של המורה היה ירוד. היו מלמדים שנאלצו להתפרנס גם מסחר בתבלינים או מתשורות שהביאו ההורים כשעבר התלמיד משלב אחד בלימודיו למשנהו.

יהודים מעטים ידעו קרוא וכתוב באותיות ערביות. ידיעת פשטו -- השפה השנייה

באפגניסטן לאחר הֶדְרִי [ניב פרסין] -- הייתה נדירה בקרב היהודים. בחיי היהודים רווחו שני ניבים

של השפה הפרסית: "הראתית", לשון האוכלוסייה היהודית המקומית, ו"גילאכי", לשון אנוסי

משהד שמצאו מקלט באפגניסטן למן שנת הת"ר (1441). התלמיד היהודי למד פרסית=יהודית

שמכונה לעתים באפגניסטן רִית=יהודית (ניב מקומי של פרסית=יהודית הכתוב באותיות עבריות

מזרחיות; נִיב זה כלל צִיבִּים—צירופים מקראיים המשולבים בשפה הפרסית או מילים מקראיות

שקיבלו צורת פועל פרסית). הנער למד גם עברית
מקראית ששימשה אותו בלימודי קודש ובתפילה
וכשֶלצדו גם תרגום אונקלוס בארמית. שיטת הלימוד
הייתה באמצעות תרגום סימולטני -- אחד
מקרא ואחד תרגום לפרסית=יהודית.

B תכנית הלימודים המסורתית

הילד היהודי נכנס ל"מולאי" או ל"מדרש" בגיל שלוש
עד ארבע שנים. תחילה למד את
האל"ף=ב"ית אצל הח'ליפה, שברוב המקרים גילו לא
עלה על עשר--שתיים=עשרה שנים. הח'ליפה

היה חוזר ומשנן את אותיות האל"ף=בי"ת. הוא הראה לתלמיד אות וקרא בשמה והתלמיד חזר

ושינן אחריו. אחת ליום בדק המולא את התקדמות התלמידים. לימוד האותיות והקריאה בניקוד

נמשך עד כשנה. מכאן למד לקרוא בסידור. לאחר מכן למדו לתרגם סימולטנית מעברית

לפרסית=יהודית. באולם אחד למדו בקבוצות שונות

תורה, נביאים, תפילות ופיוטים **ועין יעקב** (מאת הרב

יעקב חביב -- 1411-1511). ילד שגילה כישרון

הוסיפו לו שיעורים ברש"י ובמשניות. חגי

ישראל השפיעו על מהלך הלימודים: לפני פסח למדו את שיר השירים; לפני שבועות למדו את מגילת

רות; לפני סוכות למדו את קהלת ולפני פורים למדו את מגילת אסתר.

נער שכבר ידע לקרוא היטב את התפילות על נעימותיהן היה זכאי ללמוד לכתוב, לרבות

כתיבת מכתבים נמלצים בפרסית=יהודית שנכתבה באותיות עבריות. בהיעדר דפוס עברי

באפגניסטן פיתחו המחנכים מסורת של כתיבת "דִּסְתָּךְ" -- פנקס מאויר שלתוכו העתיקו פיוטים

באמנות קליגרפית. (ספרייתו של המולא הייתה משופעת בספרים שהובאו אגוע מקהילות שונות

ובעיקר מדפוס ירושלים והיה פער גדול בין החינוך שזכו לו בניו של המלך לעומת בני הקהילה האחרים. חיבוריהם בעברית של המלך ובניו שנדפסו בירושלים הובאו והופצו בקהילה. בעלי כישרון יצירה גם חיברו או תרגמו פיוטים שהוכנסו לדסתך, שלעתים עבר מדור אחד למשנהו. האב מילא תפקיד חשוב בחינוכו של הילד, סייע לו במהלך לימודיו ואף לימד אותו לקרוא קודם שהילד הגיע ל"מדרש". הילדים נלוו לאב בבית הכנסת, שבו דרשו רבני הקהילה והעשירו את ידיעותיו של הנער. הסיפור העממי (שבו נדון ביתר פירוט בהמשך) היה מפותח מאוד באפגניסטן ושימש כלי חינוכי מן המעלה הראשונה. מוסר ההשכל שנלווה לכל סיפור ומשל חנך את הילד למוסר ולמעשים טובים ופתח בפניו את שערי העולם. פורץ גדר, בכל גיל, היה צפוי לעונש כספי, למלקות וגרוע מכל -- להחרמה. על חילול שבת והשתמטות מלימודים או מבית הכנסת הולקה הנער בכפות רגליו.

Bחינוך הבנות

מעט אבות לימדו את בנותיהם קרוא וכתוב. לא היה מוסד חינוכי לבנות. האם ראתה מחובתה

להכשיר את בתה כאישה וכאם יהודייה. היא לימדה את בתה הלכות אישות, דיני טהרה ודיני כשרות. קודם שעמדה על דעתה -- דהיינו בגיל שתיים=עשרה – שלוש=עשרה -- השיאו אותה לאיש. מכאן ואילך הייתה נתונה למרותם של בעלה ושל חמותה. היא כמעט ולא יצאה מפתח ביתה. אבי המשפחה תרם לחינוכם של בנות ובני הבית האחרים כשמדי שבת קרא בקול רם ובנעימה את פרשת השבוע בספרי שָׁהִין בפרסית=יהודית, השפה היחידה שהייתה מוכרת לנשים. יצירותיו של המשורר היהודי=הפרסי בן המאה הארבע=עשרה, שאהין שִׁירָאזִי [מושג-1], היו ידועות בשם שרח שאהין על התורה וזכו להוקרה לאורך הדורות בקרב הקהילות היהודיות הדוברות פרסית על ניביה השונים.

החינוך היה מיוסד על דמותו הכריזמטית של המולא, המורה והמחנך, שניהל את

ה"מדרש" ביד רמה. לצדו פעלו הח'ליפה -- צעירים שלמדו שנים אחדות בלבד ושימשו כעוזרים

למולא. הח'ליפה שמר על המשמעת והקנה לתלמידים יכולת קריאה בסיסית. תפקיד המולא עבר

בירושה מאב לבנו. חינוכו של בן המולא היה שונה מחינוכם של ילדי ישראל אחרים. על השכלתו

של המולא ניתן ללמוד מתוך סקירת ספרייתו העשירה

של מולא מתתיה ג'ר. ג'י ([מושג-2] 1114–1445).

המולא שימש גם מורה הוראה, דרשן ומנהיג רוחני

ולעתים גם מנהיג פוליטי של הקהילה,

ולא אחת ייצג את עדתו בפני השלטונות. שיטת לימוד

שונה הייתה ב"מדרש" של מולא יהושע עמרם

(1141-1411)

[מושג-3], שנחשב מתקדם בעירו ולימד גם ציור,

חשבון ושירת פיוטים בהדרכתו של

הסומא מולא יוסף בן צ'י שליווה את עצמו בהרמוניום
הודי. ה"מדרש" של מולא יהושע עמרם שבר

את המונפול של
משפחת גרג'י בתחום
החינוך.

B רפורמה בחינוך

הקהילה היהודית באפגניסטן הייתה קהילה מסורתית
ושמרנית. ארגון כי"ח שפעל באיראן מסוף

המאה התשע=עשרה ביקש לפתוח בית ספר מודרני
בקרב בני העדה אך ניסיונותיו נתקלו בהתנגדות

[1] עם הערות: כל זה לא קשור לחינוך בנות – להעביר
לחלק של הרפורמה? – אולי בכלל להוריד את תת-פרק
הבנות כי הוא מאוד קצר.

של ראשי הציבור. ניסיון מיוחד עשה השאה
הרפורמטור אמאנאללה ח'אן (1111-1412; מלך:
11211111) בהשפעתו של אבי תוֹרְכֵי הַהִמּוּדְרִי
מִצְטָפָא כְּמָאל אֶתְאֲתוֹרְכֵי, כשהביא מורים מן העולם
ללמד באפגניסטן לימוד מודרני שכלל גם נושאי לימוד
חילוניים. לרפורמות אלה היו השפעות גם
על מידת הפתיחות של הקהילה היהודית. כך, בשנת
1124 הגיע לאפגניסטן נפתלי
אברהם אברהם, מורה עברי מארץ ישראל, בוגר
בית המדרש למורים דוד ילין שבירושלים. תכנית
הלימודים שלו כללה לימודי קודש, פיוטים בסגנון
הספרדי ירושלמי, עברית מדוברת, ידיעת
הארץ, חשבון ואנגלית, שירי מולדת ו"התקוה" וחינוך
גופני. המחנכים מן הדור הקודם בקהילה
הביעו מורת רוח וחשש לפגיעה בפרנסתם.
תלונותיהם לא נשמעו. הדבר הביא לפילוג בקהילה
בין
השמרנים, שהמשיכו עם המחנכים הוותיקים, לבין
המתקדמים, שציפו לרוח חדשה במערכת
החינוך ושלחו את ילדיהם למוסד שהקים אברהם
בחסותו של מושל העיר הראת. רב העדה ,

שעמד בראש מערכת החינוך המסורתית, ראה בו מתחרה בשל הנהירה של ההורים למסגרת החדשה והביע את חששו שהחינוך המודרני יביא להתבוללות ולגיוס הבנים לצבא האפגני. בשל הדחתו של

השאה בשנת 1121 נאלץ המורה מארץ ישראל לברוח על נפשו שנתיים לאחר בואו. חרף הזמן הקצר שלימד את ילדי הקהילה תרומתו הייתה גדולה. אברהמוף הותיר אחריו יומן שבו סקר את חיי הקהילה בעיניים ביקורתיות של משכיל שחזר לקהילתו.

שני ניסיונות לשבץ את ילדי היהודים במסגרת בתי הספר הממשלתיים המוסלמיים, בשנת 1121 ובשנת 1131, נכשלו בשל התגובה הקשה של הקהילה. נשות הקהילה יצאו בהפגנה כשהן לבושות שחורים וחבל תלייה כרוך על צווארן. מנגד היו כמה צעירים יהודים שנשלחו כבר בשנת 1124, בהסכמת הוריהם, ללמוד בברית המועצות הסובייטית. החינוך הסובייטי היה מרקסיסטי

ונועד להכשיר עתודות של נאמני ברית המועצות באפגניסטן. עם שובם הם הושלכו לכלא

לארבע=עשרה שנים בעוון קשריהם עם ברית המועצות.

Aבתי כנסת, תשמישי קדושה ופיוטים

בן=ציון יהושע=רז

בית הכנסת שימש מקום תפילה בימי חול ובימי שבת וחג וכן מקום כינוס של יהודים ובעיקר כמקלט ציבורי בימים של מהפכות וסכנות ביזה. כאן קוימו אספות כלליות ונקראו הודעות של השלטונות. ה"מדרש" שבו למדו הילדים היה ממוקם בתחום בית הכנסת. נוסח התפילה בדורות האחרונים היה לפי נוסח ספרד בהשפעתם של השד"רים הספרדים ותפוצתם של סידורי התפילה שהודפסו בעיקר בירושלים והגיעו לכל אתר ואתר למן אמצע המאה התשע=עשרה. בעבר התפללו יהודי אפגניסטן לפי נוסח פרס, שהייתה סמוכה על שולחנה של בבל ולנגד עיניהם עמד סידור ר' סעדיה גאון. ה"ותיקין" השכימו לתפילה ולתיקון חצות. עם הנץ החמה פתחו בתפילת שחרית ולאחריה הספיקו לסיים פעמיים קריאתו של ספר תהלים על ידי חלוקתו במקביל לכל באי בית הכנסת. בתהלים 151 פרקים ובקריאתו פעמיים הגיעו למניין 311, שהוא שווה ערך למניין "כפ"ר"

[כפרה]. בתום התפילה קראו בספר **חק לישראל**.
הקהל התייחס לבית הכנסת כאל מקדש מעט והוא
עמד במרכז חיי הקהילה. בתי הכנסת
שירתו אוכלוסייה שבעת החדשה הגיעה בשיאה
לכ=5,111 נפש -- גברים, נשים וילדים. המתפללים
התחלקו לפי בתי אב. המבנה של בית כנסת היה
בדרך כלל קבוע וכלל חצר פנימית גדולה שבה
התפללו בקיץ החם. כאן הוקמה סוכת בית הכנסת
ובחדרים מסביב לחצר היה המקווה וה"מדרש".
בחלק מבתי הכנסת היו קירות פנימיים מצוירים
ומקושטים בצורות גאומטריות ובפרחים
סגוניים. קישוטים אלו דמו לקישוטים האופייניים
לאתרים מקודשים לאסלאם באפגניסטן. ככל
הנראה האמנים שציירו על קירות בתי הכנסת היו
מוסלמים. הרצפה הייתה מקושטת בשטיחים
ובכרים מרהיבים שעליהם ישבו המתפללים בצפיפות
ובשילוב רגליים. ממול כל מתפלל ישב בנו

הקטן, עטוף בטלית. לכל מתפלל היה מקום קבוע ונכבדי העדה ישבו סמוך ל"תיבה". כמנהג המקום וכפי שנעשה בכניסה לבתים הפרטיים, המתפללים חלצו נעליים בכניסה כדי לא להכניס את זוהמת הרחוב. לימים הוכנסו ספסלים ותאורת חשמל. עד אז בית הכנסת הואר בעששיות שמן ובפנסי נפט שהשתלשלו מן התקרה. הייתה הקפדה שבית הכנסת ימצא ליד אמת מים שממנה יכלו לשאוב מים למקווה ולנטילת ידיים. חלק מהאוכלוסייה המוסלמית הסונית של אפגניסטן הושפע מן האמונות שרווחו אצל השיעים בדבר **טומאת היהודים** [מושג-4] ובעקבות כך נמנעו ממגע פיזי עם היהודים ואף טענו כי מגע היהודי במים מטמא את כל המאגר .

במרכזו של בית הכנסת באפגניסטן עמדה ה"תיבה", בימת עץ גבוהה, שמעליה שפך החזן שיח לפני בורא עולם. בשל מיקומה הגאוגרפי של אפגניסטן "כותל המזרח" היה בצד מערב הפונה לירושלים. ההיכל היה עשוי שקע עמוק כמעין חדרון, שבו אכסנו את ספרי התורה ואת הכיסא ואת המטה של אליהו הנביא. ספרי התורה לא נכתבו בהראת אלא הובאו מירושלים, מפרס ומבבל. הם היו נתונים בתוך תיקי עץ מקושטים בזהב ובכסף ומעוטרים ב"רימונים" מעשה ידיהם של אמנים

לא מקומיים. בחלק מספרי התורה גם תיק העץ הובא מירושלים. במקרים אחרים הוזמן נגר מוסלמי אפגני לבנות את תיק העץ. הריפוד הקטיפתי באדום או בכחול נעשה על ידי רפד יהודי. התיק דומה לסגנון מזרח פרס, בעל גג שטוח והתיבה עשויה עשר פאות. בגג התיק מוצבים מוטות

לשלושה זוגות רימונים. בין מוטות הרימונים נמצא אריג שנקרא "מלבוש". הוא שימש גם לכתובות הנצחה לנפטרים. הוא חשוב ממטפחות המשי) סְתֵמָאֵל (, שקישטו את צדי ספר התורה.

על התיק היו שישה רימונים -- זוג רימונים שטוחים (כתר) ושני זוגות של רימונים כדוריים (רימון). הכתר עוצב בצורת פרח הצבעוני. על המשטח שלו נכתבה כתובת הקדשה. עם העליות לרגל

חדרו ל"כתר" ול"רימון" מוטיבים כמו מגן דוד, מנורת שבעת הקנים והכותל המערבי.

הקולמוס) קָלָם -- עיפרון) היה לוח צר ועליו לעתים כמה אבני חן. על הלוח הצר חרוטים

פסוקים וכתובת הקדשה. בשנות הארבעים של המאה העשרים נעשה שימוש בקולמוסי עץ זית

שהובאו מארץ ישראל. לימים הם קיבלו צורת אצבע מורה .

התיבה (נקראה בקהילות יהודיות אחרות "ארון הקודש") הייתה ממוקמת במרכזו של בית

הכנסת ומעליה כיפה. הייתה זאת בימה ובה שני גרמי מדרגות -- באחד עלו ובשני ירדו. הבימה

הייתה מכוסה שטיחים. כאן התפללו החזנים וכאן קראו בתורה או דרשו דרשות.

היכל הקודש, שבו נשמרו ספרי התורה, פנה מערבה לכיוון ירושלים. ההיכל דמה לחדר קטן

שאליו עלו בכמה מדרגות. בפתח ההיכל היו דלתות עץ שכוסו בפרוכת. בצד הארון בער נר תמיד, נר שמן עם פתילות שדלק משישי לשישי.

1

באשר לסדרי בית הכנסת -- נוסח התפילה בדורות האחרונים היה לפי נוסח ספרד בהשפעת

הסידורים שהודפסו בירושלים והובאו לאפגניסטן. בבית הכנסת לא היו "כלי קודש" בשכר, למעט

שמש בית הכנסת. לא היו חזנים קבועים ועברו לפני

התיבה מי שציין יום זיכרון, או חתן ואבי הבן.

למעשה, בחזנות כובד כל מי שקולו ערב. שבוע

מראש הודיעו בפומבי מי יקרא בשבת בתורה כדי

לתת לו זמן להיערך לכך. תרומות העולים לתורה מימנו את הוצאות בית הכנסת ואת עבודת השמש.

נשים סייעו לשמש בניקיון בית הכנסת, הן תרמו לשמן למאור וסייעו בהכנת סעודות מצווה.

בעיר הראת היו ארבעה בתי כנסת גדולים ועוד ארבעה קטנים שהיו סמוכים לבתי הכנסת הגדולים.

כְּנִיסָא צְאָה גֹר -- בית הכנסת הגדול בהראת שבו התפלל היישוב היהודי הוותיק של אפגניסטן

קודם לבואם של אנוסי משהד. הוא היה ממוקם בצפונה של בזאר עיראק, בסמוך לשוק המרכזי של

העיר. לבית כנסת זה ירדו במדרגות בבחינת "ממעמקים קראתוך" ולכן זכה לכינוי "צ'אה גור",

שפירושו בור קבר. נוסף על כך המקום שימש תלמוד תורה, שבו לימדו אָגָא ג'אן בצל ומולא משה

נעמד. בדרומו של בזאר עיראק עמדו שלושה בתי הכנסת האחרים:

כניסא מולא שמואל -- בית הכנסת של משפחת גרג'י, שנקרא גם על שם מייסדו "בית=כנסת מתתיה

גרג'י" או "כְּנִיסָא בּוֹזְזֶרְג" (בית הכנסת הגדול). לימים נקרא על שמו של מולא אשר, בנו של מולא

מתתיה, שהנהיג את הקהילה עד לעלייתו ארצה .

כניסא מולא יואב -- לימים נקרא גם על שמם של מולא יוסף כהן ומולא מישאל ששימשו בו בקודש .

הוא היה המפואר מכולם וקירותיו היו מקושטים בעיטורים גאומטריים.

כניסא יוסף גול -- נקרא על שם מייסדו. לימים נקרא
על שמו של המחנך מולא יהושע עמרם שכיהן
בו בקודש. בחצרו עמד מקווה הטהרה של הקהילה.

Bבתי כנסת בערים אחרות

בכאבול היו שני בתי כנסת -- אחד ליוצאי בוכרה וב' ל
השני של יהודים הראתים שעברו להתגורר
בכאבול. לא היה ציון מיוחד מחוץ לבית הכנסת כדי
לא למשוך תשומת לב של זרים. בבלך היה בית
כנסת אחד, שמתפלליו ו"כלי הקודש" שבו היו יהודים
מהראת. בערי המסחר שבצפון אפגניסטן היו
קהילות של סוחרים גברים שהותירו את משפחותיהם
בעיקר בהראת. הם הקימו בתי כנסת
ומקוואות בתוך פונדקים מוקפים חומה, שהעידו על
פחדיהם. ידוע על בתי כנסת במימנה, באַקצ'ה
ובמזארי שריף. בימים הנוראים הגיעו לבתי כנסת
אלה גם סוחרים מערים סמוכות.

8

בעקבות ההשפעה של האידאולוגיה הנאצית על
השליטים האפגנים גורשו היהודים בשנות
השלושים של המאה העשרים מערי המסחר שבצפון
אפגניסטן ובתי הכנסת היו לשלל. כעבור
ארבעה עשורים היה גורל דומה גם לבתי הכנסת
בכאבול, בבלך ובהראת. ספרי התורה, הרימונים

והשטיחים נשלחו לבתי הכנסת של העדה בארץ.
כמה מספרי התורה שנבזזו הגיעו כחומר גלם
לסנדלרים. בשנת 1111 חוסלה הקהילה וננעלו שערי
של בית הכנסת "מולא שמואל" בהראת. בית
הכנסת האחרון בכאבול גם הוא נותר ריק מכל
תשמישי הקדושה וכיום) 2111 (מתגורר לידו זבולון
סימן=טוב, היהודי האחרון באפגניסטן.

A היגוד סיפורים -- המרחב הנשי

צילה זן=בר צור

בחברה היהודית באפגניסטן, כמו בחברה המוסלמית,
הועבר הידע העממי מדור לדור בין היתר
באמצעות היגודים שבעל פה. "מספרי הסיפורים"
בקהילה האפגנית היו ידועים כבעלי יכולות
סיפוריות גבוהות. הגברים היו אורייניים, ~~ידעתם~~ והדבר תרם לקורפוס הסיפורים התורניים
שברשותם. הנשים היו ברובן אנאלפביות, הן שהו
רוב זמןן בבית ובחצר ועסקו בעיקר במלאכות
הבית. את תפיסותיהן לגבי ערכים, חינוך ותרבות הן
הביעו בין השאר באמצעות היגוד שבעל פה --
סיפורי עם בסוגות השונות: מעשיות, אגדות, משלים
ופתגמים .

סיפורי העם היו אמצעי ליצירת קשר בין בני המשפחה וסיפקו חווית חיברות. בלילות

החורף הקרים היו בני המשפחה מתכנסים סביב הכורסי -- קמין נייד שעליו בערו זרעי קטורת

האֶסְפֶּנֶג' ומקשיבים לסיפורי העם ולסיפורי המסעות שסיפרו הסבים והסבתות. בלילות הקיץ היו

בני המשפחה עולים לגג הבית השטוח, מפצחים אג'יל -- זירעונים קלויים, שומעים סיפורים

ופורשים מחצלות לשנת ליל מתחת לאור הירח. סיפורי העם ליוו את בני הקהילה לכל אורך מחזור החיים שלהם.

נוסחת הפתיח והסיום של הסיפור העממי של יהודי אפגניסטן היא "יְכִי בּוֹד יְכִי נְבוֹד גְּיֵר אֶז פִּיֻּדָּא הִיֻּצֵּכְס נְבוֹד" -- אחד היה אחד לא היה -- בלעדי האלוהים אף אחד לא היה. בפורמולת

ואילו פורמולת הסיום המקובלת היא "בְּאֵלָא רְפִתָּם אֶרֶד בּוֹד -- פֶּאִין אֶמְדֵּם פֶּמִיר בּוֹד -- קֶסֶהִי מִן וְשִׁנְמָא הִמִּין בּוֹד" -- עליתי למעלה -- קמח היה -- ירדתי למטה -- בצק היה -- הסיפור שלי ושלך כזה היה.

Bנשים כמספרות סיפורים

אמנות ההיגוד היא חלק בלתי נפרד מ"השיח הנשי", ועל כן ניתן לומר כי הנשים היהודיות באפגניסטן היו אמונות על היגוד הסיפורים והפתגמים. בכל תחומי החיים הביעו הנשים את תפיסותיהן ואת דעותיהן באמצעות סיפורים ופתגמים. סוגות פולקלור אקספרסיבי, ובהן בעיקר סיפורי עם ופתגמים, נשזרו בכל הווי החיים -- בטקסי לידה, נישואין ומוות, בתחום הבישול והאכילה, ופתגמים בהקשר של מרחב, בית המרחץ והמקווה. הפתגמים ביטאו שיקפו מערכות יחסים בין אישה לגבר, בין הרעיה לבעל, בין האישה לגופה, בין האישה לאל, בין האישה לילדיה וכדומה. הנשים השתמשו בפתגמים כבמטבעות צופן שבאמצעותן העבירו מסרים ערכיים, דידקטיים וחתרניים לנמענים במשפחה ובחברה. ניתן לומר כי ילקוט סיפוריה ופתגמיה של האישה היהודייה באפגניסטן היה ההון התרבותי ששירת אותה במשפחה ובחברה והיה בין המגדירים שלה בחברה. אישה שידעה לפתגם--לשלב פתגמים בהקשרים דיסקורסיביים מסוימים נתפסה כאישה הנושאת בתפקיד של שימור המסורת הבין-דורית והעברתה, והיחס אליה השתווה ליחס שניתן לגבר הבקיא בתורה. האישה כמספרת סיפורים נתפסה כאישה בעלת ניסיון אשר יכולה לתת

"סימנים" שהם בבחינת סימנים תרבותיים, חברתיים
וקוסמולוגיים, והיא זו אשר יצרה את גבולות

השיח של בני הקבוצה ובנותיה.

אישה האמונה על המסורות שבעל פה נתפסה
כִּסְר־גִּזְזִי, בעלת ניסיון וחכמת חיים, וכן

כבעלת יכולת פרפורמטיבית להעברת מסרים וצפנים
לנשים הצעירות במשפחה, ובהן בעיקר נשים

שטרם נישאו. הצפנים ופענוחם היו הקודים
התרבותיים והחברתיים של התנהגות "האישה

הטובה" בחברה היהודית=האפגנית. לרוב הצפנים
עודדו והיללו תכונות כמו צניעות, ביישנות

וחריצות, שהיו גורם מכריע בעת המשא ומתן בדבר
השידוך, שכן היה בהן כדי להדר את האישה ,

את בית אביה ואת בית בעלה שאליו תשתייך לאחר
נישואיה .

לסיפורי העם היה משקל גבוה בשיח של בני הקהילה
ובמפגשים חברתיים. בעת עליית

היהודים לישראל המשיכו הגברים והנשים לספר
סיפורים במסגרות משפחתיות וחברתיות. מספר

ידוע הוא מולא רפאל יהושע רז שהיה מורה דרך
בישראל והיה ומפליא בסיפוריו ומרתק את שומעיו

בשנים בהם חי בירושלים. סיפורי העם שסיפר נאספו
ונכתבו בספרים שפרסם בנו, בן ציון יהושע,

צוואת אב: י"ג סיפורי=עם מאפגאניסטן (חיפה, תשכ"ט) **ותפוח מעץ הדעת: חמישים סיפורי עם**

מאפגאניסתאן (ירושלים, תשמ"ו). גם החוקר ומספר הסיפורים זבולון קורט אסף וליקט סיפורים

מפי יהודי אפגניסטן. שני ספריו הם **בת המלך** **שהפכה לזר פרחים: מבחר סיפורי עם של יהודי**

הראת, אפגניסטן (תל=אביב, תשל"ד), **וסיפורי עם מפי יהודי אפגניסתן** (ירושלים, תשמ"ג).

21

מסורת היותם של יהודי אפגניסטן מספרי סיפורים תרמהם לקורפוס סיפורי העם אשר

נאספו בארכיון הסיפור העממי בישראל על שם פרופ' דב נוי. מניין סיפורי העם מפי יהודי אפגניסטן

שנאספו בו הוא 524, וביניהם מעשיות, אגדות ומשלים.

A מעגל החיים

בן=ציון יהושע=רז, צילה זן=בר צור

B טקסי בראשית החיים

צילה זן=בר צור

האישה היהודייה באפגניסטן ילדה בביתה בעזרת המיילדת ותומכות הלידה. המונח מאָמא בדרי

מציין מיילדת. המונחים—המילים מאָדר או נָנָה בדרית=יהודית מצינים משמען אימא. ייתכן

שהמונח מאמא מציין את התפיסה כי המיילדת היא "אם כל חי". בכינוי מאמא -- "חמדתי" --

מכנות אימהות את בנותיהן האהובות בעלות לב רחב וחומל. נשים מבוגרות נוהגות לברך נשים

צעירות שזה עתה נישאו: אינשאָלל הֶכָּה מָאָמא בִּיאָד כָּה פֶּאנָה! תו (לו יהי והמיילדת תפקוד את

ביתך). המיילדת היהודייה למדה את המלאכה

ממיילדת קשישה, שהייתה אמונה על לידות רבות

.הלמידה נערכה במהלך הלידות, וכך צברה המיילדת

את ניסיונה. לעתים רחוקות הזמינו מיילדת

מוסלמית אשר הייתה אמונה גם על פרקטיקה רפואית שרכשה בעיר הבירה כאבול.

תיק המיילדת (כִּיפִּי מָאָמא) של מוסלמיות ויהודיות בתרבות האפגנית כלל מספרים

(קִיִּצִּי), אלונטיות (כותנה) כִּסָּה=זו הֶ, (חוטי משי) נָפִי אָבְרִישֶם) לקשירת טבורו של היילוד וקשיות

עשויות כסף או במבוק לשאיבת נוזלים מנחירי היילוד.
 כמו כן כלל התיק שקיקי מרפא) עֲטָאֲרִי)
 שהכילו שבר לבן) אספנג') -- זרעי קטורת לטיהור,
 דסקורניה מנוצה) פֶּאֶכְשִׁיר) -- צמח מרפא לחיזוק
 היולדת, ציפורן) מִיפֶּכְּ (-- תבלין לניקוי גוף היולדת
 והתינוק, עלי הדס טחונים) פֶּכְּ מוֹרְדִּי) לפידור
 היילוד, מלח) נִמֶּכְּ (לבזיקה על היילוד לשם חיטוי,
 פרחי אזוביון) אֶסְטִיִּקְדוּסִי) לחליטת תה ליולדת,
 אגדים של פיגם מיובש לחיטוי הרחם, מרווה מדברית
 להקלת צירי הלידה, קוֹרְסִי כֶּמֶר -- זרעי
 תרמיל מעורבבים בשרף של עצים) צִ'סְפֶּכְּ (, שנמרחו
 על גווה של היולדת לחימום מותניה ולהקלה
 על צירי הלידה, ושמן שומשום לעיסוי החיץ
 (פרינאום).

B טקסי לידה ומשכב לידה לאישה היולדת

22

הלידה התבצעה כשהיולדת יושבת על כיסא
 המיילדת ותומכות הלידה סייעו ליולדת כשישבה על
 הִמְּ ש ב ר, או כיסא הלידה בלשון חז"ל. תומכות
 הלידה קשרו את זרועותיה של היולדת בקמעות
 שכונו טִלְסָמִי בָּאֵל -- קמע כנף, שבו היו חקוקים
 שמות של מלאכים. כמו כן הן ענדו לצווארה טִלְסָמִי
 גֶרְדֵּן -- קמע צוואר, שבו חרוטים פסוקים מספר
 תהלים. אל בגדי היולדת נעצו סיכות ומחטים. חרב

(שִׁמְשִׁיר) וְנָרָה: צִיָּאָהּ זֶה הָיוּ הַנְּשִׁים לְמִרְאשׁוֹתֶיהָ. אַחַת

הַנְּשִׁים, שְׁכֻנָּתָה "דּוּחַפַת גֵּב" (פְּנִישֵׁת נְשִׁין),

נִעְמְדָה מֵאַחֲרֵי גֵבָהּ שֶׁל הַיּוֹלְדָה, בְּשֵׁתִי יָדֶיהָ אַחְזָהּ
בְּכַתְפֵי הַיּוֹלְדָה, וְאֵת בֶּרֶךְ רַגְלָהּ הִיא דֹחֶפָה אֶל

גֹּוֹהַּ הַתַּחְתּוֹן שֶׁל הַיּוֹלְדָה. שְׁתֵּי נְשִׁים נּוֹסֶפּוֹת נִעְמְדוּ
לְצַדֵּי הַיּוֹלְדָה וְכָל תּוֹמַכַת לִידָהּ אַחְזָהּ בְּאַחַת

מִזְרוּעוֹתֶיהָ שֶׁל הַיּוֹלְדָה. הַמִּיִּלְדָה עֲצָמָה רִכְנָה אֶל בֵּין
רַגְלֶיהָ שֶׁל הַיּוֹלְדָה כְּאִשֶּׁר הִיא מַעֲסָה בְּשִׁמְן

שׁוֹמֵשׂוֹם חֵם אֶת הַחֵץ (פְּרִינְאוֹם) שֶׁל הַיּוֹלְדָה לְקִרְאָת
הַלִּידָה.

הַלִּידָה אֲצֵל נְשִׁים יְהוּדִיּוֹת בְּאַפְגַּנִּיסְטָן נִחְלָקָה לְכַמָּה
שְׁלִבִּים:

הַשְּׁלֵב הָרִאשׁוֹן הַחֵל כְּאִשֶּׁר אַחְזָהּ בְּאִישָׁהּ הַהֵרָה צִירֵי
הַלִּידָה. הַנְּשִׁים הַקְּשִׁישׁוֹת וּבַעֲלוֹת

הַנִּסְיוֹן בְּבֵית הַיּוֹ מְנַהֲלוֹת אֶת תַּהֲלִיךְ הַלִּידָה. הַמֵּאֲמָה
וְתוֹמְכוֹת הַלִּידָה הֵיוּ מְבַצְעוֹת אֶת הַפְּרָקְטִיקָה

שֶׁל הַלִּידָה עֲצָמָה. בְּשֵׁלֵב הַזֶּה טִיהָרוּ בְּאַמְצָעוֹת עֵשֶׂן
שֶׁל זֶרְעֵי אֲסַפְנָג' אֶת מִרְחַב הַלִּידָה. אֶל חֹדֶר הַלִּידָה

הוֹרְשׁוּ לְהִכְנִס רַק נְשִׁים שֶׁהֵיוּ מִיוֹמְנוֹת בְּמִלְאֶת
הַלִּידָה. הַזְּכָרִים הַגְּבֻרִים בְּמִשְׁפַּחָה הוֹרְחָקוּ מֵהַבֵּית

אֶל הַחֲצֵר אוֹ אֶל בֵּית הַכְּנֶסֶת כְּדֵי שִׁיקְרָאוּ פְּרָקִי תַּהֲלִים
לְהַצִּלַּחַת הַלִּידָה. בְּתוֹךְ הַחֹדֶר הֵיוּ פּוֹרְסִים

מחצלות וכרים לזמני המנוחה של היולדת לפני
התהליך הפעיל של הלידה. תומכות הלידה היו
מעודדות את רוחה של היולדת בסיפורים, בשירי
לידה, בעיסוי גבה ובמתן שתייה של מים חמים
ממותקים בסוכר נִבָּאת (אָבִי ג'וֹשִׁי פֹּדִי נבאת) או
בתה "פרח לשון הפר" (גוֹלִי זָבָאנִי גָאן) שיעצים
את רוחה. בשלב הזה התקינה המאמא את משבר
היולדת, והניחה עליו שמיכה ממולאת במוך רך
כדי שהלבנים של המשבר לא ישפשפו את בשר
ירכיה של היולדת היושבת עליו. בד בבד היא
השחילה
גלדי בצלים על שיפוד וצלתה על מחתה עם פחמים
בוערים במטרה לסלק ישויות דמוניות ובכללן
את הלילית. הלילית לפי תפיסתם של היהודים מזיקה
הן ליולדת והן ליילודים, ועל כן נשים הרות
היו חוגרות למותניהן בזמן הלידה את חגורת ההגנה
העשויה מקמעות חרוטים בַּנוֹסַחַת ההגנה
הידועה בקרב היהודים "חוץ לילית" ובשמותיהם של
המלאכים המגנים "סנוי סנסנוי סמנגלוף".
השלב השני החל כאשר הושיבו את היולדת על
המשבר. תומכות הלידה אחזו ביולדת בשעת
כאביה, המיילדת עיסתה את חיץ היולדת ועזרה
להרחיב את פתח הנרתיק באמצעות רטיות חמות .
בשלב זה החליטה המיילדת אם לתת פורמולה של
צמחי מרפא ליולדת כדי לשכך את כאביה הבלתי

נסבלים. המיילדת הייתה מקבלת את התינוק שנולד
 באמירה "באת בשעת שלום" (סָאֵעַתִּי בְּשָׁלוֹם
 אָמַדִּי) -- אמירה המבשרת כי התינוק חי ושלם.
 בשלב השלישי כרכה המיילדת חוט משי במרחק
 שלושה ס"מ מטבור היילוד) נָאֶף) וגזרה
 במספריים את חבל הטבור) רִסְפַּנְדִּי נָאֶף). לאחר מכן
 היא עיסתה את בטנה התחתונה של היולדת
 להוצאת השליה) ג'נֶפֶת) (מהרחם) בְּצֵה דָאֵן).
 לאחר הלידה טמנה המאמא את השליה בתוך גומה
 שחפרה בינות לכיסא היולדת או
 לחילופין בחצר הבית. על הגומה היא פיזרה פרחים
 מיובשים של תבלין הציפורן) מִיפֹכ). במשרה של
 תבלין זה ניקתה וטיהרה המיילדת את היילוד הרך,
 ולאחר מכן פיזרה עליו גבישים של מלח. לטענת
 הנשים המלח חיטא את היילוד וחיזק אותו. היילוד
 היה נשאר כמה רגעים בזוק במלח, ולאחר מכן
 שטפה אותו המיילדת בקערת מים חמימים, ניגבה
 ופידרה את גופו באבקת הדס מיובש. לבסוף
 עטפה אותו ברדיד כותנה. לא היו רוחצים את גוף
 היולדת עד שספרו שבועיים ימים מיום הלידה
 כדי שלא יתקררו איבריה הפנימיים ופריונה העתידי
 ייפגע. במהלך הימים האלו היו מנקים את
 גופה באלונטיות טבולות במי תבלין הציפורן .

מהיום הראשון ללידה נמסר היילוד ל"שומרת היילוד" (בְּצֵ'ה בְּגַל כּוֹן), שהייתה אמונה על צרכיו ועל הגנתו של היילוד למשך ארבעים ימים. כאשר האישה ילדה בן היו עורכים בליל היום שלאחר הלידה את "ברית יצחק". בערב זה היו מקטירים את קטורת האספנג' סביב ראשיהם של היולדת ושל היילוד. נשים התכנסו עם היולדת בחדרה, והגברים באגף נפרד. המולא היה לוחש באוזנו של היילוד פרקים מספר תהלים או הזהר. היום השמיני שלאחר הלידה היה יום ברית המילה לתינוק זכר. בבוקרו של היום בא המולא, ששימש גם כמוהל, אל בית היילוד כדי לקחתו אל טקס ברית המילה שנערך בבית הכנסת. יום זה היה יום זכרי מובהק. הנשים לא נטלו כל חלק בטקס. היולדת נשארה לרוב בחדרה. טקס ברית המילה נערך על פי הנוהל היהודי הקנוני. בבית הכנסת נכחו הגברים: המוהל, הסנדק, מניין גברים, אורחים, באי בית הכנסת ובני המשפחה. בבית הכנסת היו מצויים "כיסא אליהו הנביא" ו"מטה אליהו". הסנדק, לרוב אביו, סבו או דודו של התינוק, ישב על "כיסא אליהו", על ברכיו הניחו כר עטוף בפרוכת רקומה, והתינוק הונח על הכר. המוהל ערך את הברית כאשר כליו טוהרו לפני

טקס הברית: סכין המילה, מגן ברית המילה, אספלניות, יין, ערק, אבקת כמון וכרכום .
ביום זה נהגו להביא מבית הכנסת את "מטה אליהו הנביא" לביתו של התינוק. הנשים קישטו את המטה במטפחות משי רקומות. הבאת המטה אל בית התינוק הייתה מעשה סמלי ש"הביא" את ברכתו של אליהו הנביא לשמירת היילוד לאחר הבאתו בבריתו של אברהם. להולדת הבת היו עורכים את זבד הבת כשמונים יום לאחר הלידה בביתה של היולדת. בטקס נכחו בני המשפחה והנשים כאשר התינוקת הייתה מונחת בעריסה עם עלי כותרת של ורדים . האורחים הביאו עמם מתנות סמליות לאם ולבת.

בר מצווה

לגיל הכרונולוגי "שלוש=עשרה" לא הייתה חשיבות מיוחדת כמקובל בימינו. יכולתו האישית של הילד, מידת הבנתו ובגרותו, יכולתו בלימודים ובעיקר יכולתו לקרוא בתורה ובהפטרה הכשירו אותו להיות בר מצווה אפילו שנה=שנתיים קודם הגיעו לגיל שלוש=עשרה. הטקס נערך ביום חול בבית הכנסת, בתום תפילת שחרית או כחלק ממנה. בדרך כלל השתדלו לקשור את טקס בר המצווה עם אירוע משפחתי אחר -- ברית מילה או חופה.

רק בשנות הארבעים של המאה העשרים הובא לאפגניסטן מנהג הדרשה, בהשפעת מנהגי ירושלים. הנער למד בעל פה דרשה שהכין למענו המלמד ודקלם אותה בבית הכנסת לאחר שהניח תפילין. משלב זה היה האב פטור מעונשו של בנו, שהיה בוגר לכל דבר, והכשירו לחיי מסחר כשוליית סוחרים (שאגרד). נערים צעירים אלו היו יוצאים בדרכים מסוכנות ומתמודדים עם קשיי פרנסה בדרך לא דרך וכך מתחשלים עם בגרותם לחיי עצמאות ולבניית בית בישראל. רק קומץ של צעירים מוכשרים ואמידים המשיכו בלימודיהם עד גיל שמונה=עשרה. לימודיהם כללו השכלה תורנית, והם הוכשרו כשוחטים וכמוהלים. מגיל זה הם שימשו ככלי קודש בקהילות זעירות של סוחרים, אך גם עסקו במסחר לפרנסתם.

B מנהגי חתונה

בן=ציון יהושע=רז

הנישואים בגיל צעיר נבעו בעיקר מן הרצון לשמור על טוהר הבתולים. נישואי קטינים נחשבו סגולה בדוקה להארכת חייהם של הילדים וזאת בקהילה שבה שיעור התמותה של ילדים ונערים היה גבוה

במיוחד. אנוסי משהד, שהיו עיקר בניינה ומניינה של
הקהילה באפגניסטן, נהגו לארס עוברים במעי
אימם, או תינוקות בני יומם, וזאת כדי להבטיח
שמוסלמים לא יבקשו את ידם של ילדיהם
בהתבגרם. כדי להגן על בנים זכרים בבתים שבהם
איבדו כבר כמה ילדים, ערכו "נישואים" מדומים
לבן עם אישה זקנה ולבת עם איש זקן, כסגולה
לאריכות ימים. ההורים שלחו ל"כלה" המדומה
שמלה בכל חג. הבנים נישאו בגיל
שמונה=שערה-עשרים והבנות נישאו עם קבלת
הווסת הראשונה. נערה בת
שש=עשרה-שמונה=עשרה נחשבה לפֶאָנָה מֶאָנָה
[נשארית בית -- כבביטוי "בתולה זקנה"], שייעדו
אותה כאישה שנייה או שלישית, או השיאו אותה
לזקן, לאלמן או לבעל מום.

הנישואים נערכו בעיקר בין קרובים, כדי להבטיח
שהרכוש לא יזלוג לידיים זרות.

בקרב היהודים לא היו שדכנים מקצועיים. משפחת
החתן שיגרה משלחת של כמה נשים

כבודות לדבר על לב הורי הכלה. הורים שסירבו לתת את בתם לאותו מועמד היו פוטרים את עצמם בתירוץ כי "הילדה קטנה עדיין" או "עלינו לשאול את פלוני המצוי בארץ רחוקה". אם הסכים אבי הכלה הוא היה מגיש למשלחת הנשים חתיכת "נבאת" (גביש סוכר) ושולח לחתן, באמצעותן, "ראש סוכר" (כֶּלֶה קָנָד, חרוט סוכר). לאחר ההסכמה הראשונית יצאה משלחת ממשפחת החתן כדי לקבל את הסכמת הכלה ולקבוע את התנאים ואת מועד טקס האירוסין העתיד להיערך בבית הורי הכלה. האירוסין נערכו בפומבי כדי להודיע ברבים שבתו של פלוני התארסה ואין לחזר אחריה. בטקס השתתפו כמאה אורחים, גברים לחוד ונשים לחוד. המוזמנים ישבו על שטיחים וה סבו על כריות. ה"סופָּרָה" (מפה או שולחן נמוך) הונח על השטיח ועליו העמיסו פרות טריים, אגוזים וערק. בפני כל שני אורחים הונחה צלחת אליפטית ובה פיסות עוף להפגת הלגימה. קידשו את הארוסה במטפחת: "את מאורסת לי במטפחת זאת". האירוסין נחשבו לנדר שאין מפירים אותו לעולם, כשם שאין מבטלים את הנישואין בהיעדר מוסד הגירושין -- בהיותם צאצאי האנוסים ממשדה

שלא יכלו לקיים בתי דין כהלכתם, נמנעו מגירושין גם יהודי אפגניסטן. על כן, אישה שנישאה

מחדש ללא בית דין ראוי ילדיה מזיווג זה יכלו להיחשב כממזרים. גבר שחשקה נפשו באישה

אחרת, נשא אישה נוספת ולא גירש את אשתו הדחוייה. אלמנות לא התחתנו שוב עד יום מותן, ללא

קשר לגילן בזמן פטירתו של הבעל. לעומת זאת, בעל שהתאלמן נושא אישה חדשה תוך חודשים

אחדים לאחר פטירת אשתו.

לאירועי האירוסין והנישואין הוזמנו זמרים ונגנים מוסלמים, כי לא נאה ליהודים לשמש

כנגנים. השירה לוותה בנגינה ב"דאירה" (תוף דמוי

גלגל צר), ("דִּנְבֶּכְךָ" (טנבור), ("נִי" (חליל), ו"טאר"

(כינור בעל צוואר מאורך ובו שישה מיתרים). הגברים

שרו "צִ'הָאר בֵּיתִי" (מרובעים). הנשים,

שהתכנסו בחדר מיוחד, שרו ורקדו לצלילי ה"דאירה".

לקראת האירוסין שלחו הורי החתן לכלה "פֶּוּנְצָה"

(טבלה בגודל שולחן גדול) ומעליה שבעה מגשים

גדושים מלבושים, תכשיטים ודברי מזון

וממתקים. לאחר הטקס נשאר החתן ללון בבית הורי הכלה. כל אותו זמן הכלה הסתתרה בבית השכנים.

בין האירוסין לחופה לא אפשרו לחתן לפגוש את ארוסתו ואפילו לא לראותה. חודש עד

חודשיים לפני החופה שילם החתן לאבי הכלה "בְּאֶשְׁלָק" (מוהר), שניתן ברוב שמחה וריקודים. אבי

הכלה השתמש בכסף לקניית ה"ג' הָאָזִי" (נדוניה) לבתו ולכיסוי חלק מהוצאות האירוסין והחתונה. עד החתונה הקדישו את הזמן לקניית בדים ולתפירת בגדים ומצעים. כמו כן אגרו אורז, ענבים

וצימוקים להכנת יין והפקת ערק. כפי שמעידות כתובות מאפגניסטן, כל יום מימות השבוע, למעט

יום ראשון הסמוך ליום שבת, התאים לחופה ובלבד שתספור הכלה "שבעה נקיים" כדת וכדין. לא

היו מסדרים חופה בימי ספירת העומר וּבִּי מִי בִּין הַמָּצָרִים -- שלושת השבועות שבין

צום שבעה=עשר בתמוז לצום תשעה באב. שמונה ימים לפני מועד החופה התחילו האירועים, לפי

הסדר הבא: יום הזמנת הכלה לחופתה, יום ניקוי האורז, יום קליית ה"פיצוחים", יום הכשרת דירת

הזוג, יום שחיטת הכבשים והעופות, יום נטילת פלומות שיער מהפנים וסידור הגבות -- באותו יום

נערכו גם מסיבות הרווקים לכל אחד מבני הזוג
בנפרד, שבהן נרמזו היחסים שבינו לבינה -- יום
בית המרחץ והטבילה במקווה, טקס קשירת החינה
על כפות הידיים, שקדמה לו תהלכה חגיגית
וליוו אותו נגנים ושושבינים. בשבת שלפני החופה
הוזמן ה"נאמזאד" (הארוס) אל הורי כלתו ולן
שם, מבלי שיוכל לראות את ארוסתו. בבוקר הוא
הופתע למצוא ממתקים בין קפלי בגדיו. בבית
הכנסת ישב החתן במקום מכובד, והשליכו עליו
סוכריות והזליפו מי ורדים.
ביום החופה בבוקר הובל החתן לבית המרחץ, שם
גילחו ורחצו אותו. ביום זה שבה הכלה
וטבלה. החתן לבש את החליפה שתפר לו אבי הכלה
וחבש כובע מפרוות קרקול. הכלה לבשה שמלת
קטיפה רקומה בחוטי כסף וזהב. קלעו את שיערה
לצמות דקיקות וכרכו סביבן ניירות כסף וזהב. על
מצחה הדביקו "זֶרֶךְ" (דיסקיות מתכת צבעוניות).
הכלה התקשטה בתכשיטים מהאוסף המשפחתי.
בני הזוג צמו ביום החופה.
טקס הקידושין נערך בחשאי בבית הורי הכלה במעמד
מניין של מקורבים מחשש לקשירת
(החתן) עין הרע. במהלך החופה ננקטו אמצעים
מאגיים רבים: סגירה ופתיחה של מספריים, פתיחה

ונעילה של מנעול, תפירה מדומה בחוט ומחט של בגדי בני הזוג כסימן לאיחודם זה לזה. היו מנפצים קטורת אספנג' על מחתת גחלים לוחשות ומכריזים עם התנפצות הקטורת: "עיני השונאים יתפקעו". אם החתן לא הצליח לבעול את בתולתו קרעו את שטר הכתובה [חלון 2] + [חלון 3] ולאחר חודש קידשו אותה מחדש בהסתר. מי שסבלו בעבר מתופעות של קשירת חתנים, ערכו את החופה לילה לפני המועד הרשמי ולמחרת היום נערך הטקס הרשמי בשיתוף פעולה עם המולא שהבליע את שם "הויה" מן הברכות מבלי שהקהל ירגיש במעשה.

הקידושין נעשו בטבעת ובצרור מטבעות שנכרכו בתוך מטפחת משי דקה. ארבעה גברים החזיקו טלית מעל ראש הזוג בזמן החופה, שנערכה לרוב תחת קורת גג. עם גמר הסעודה הוליכו את החתן לביתו והכלה נשארה עד שיעריב היום. משהחשיך יצאה תהלוכה ססגונית לבית החתן ובה צעדה הכלה לבית בעלה. התהלוכה הייתה רעשנית ולוותה ברעם תופים, אבוקות, מנורות

וזיקוקי דינור. במסלול התהלוכה היו יוצאים התושבים
היהודים מבתיהם ומוציאים לכלה שרפרף

שעליו היא התכבדה לשבת לרגע. בכל מקום חניה
הזליפו עליה מי ורדים.

מבית החתן יצאה לקראתם תהלוכה ובראשה החתן.
שני המחנות ניצבו זה כנגד זה

והתנצחו זה עם זה. המחזה הסתיים בכניעתה של
הכלה. הזוג שנפגש על אם הדרך צעד למסיבת

הכלולות. זה היה ביקורה הראשון של הכלה בבית
בעלה. בפתח הבית שחטו כבש או תרנגול

לכפרתם של בני הזוג ואת דמו שפכו לפני המפתן
והזוג צעד מעל פס הדם, שבא לתחום את שטח

הביטחון של בני הזוג מפני כוחות הרוע. החתן ישב
בחברת הגברים והכלה בחברת הנשים ונגנים

מוסלמים הנעימו את שמחתם. צמד שושבינים ניהל
דיאלוג של שירה, אגב שמירה קפדנית על
החתן.

בדרך לחדר הכלולות חסמו צעירים את מעבר הזוג
לחדרו, כמנהג שודדי דרכים, עד שהחתן

יבטיח לקיים מסיבה מיוחדת לחבריו במהלך שבעת
ימי החופה. בחדר הכלולות עצמו, שאליו נכנסו

קרובי משפחה בלבד, הניחו סוכר גבישי על כף ידה
של הכלה והחתן היה אוכל מכף ידה. הנוכחים

אכלו לאחר מכן מיד החתן והכלה גבישי סוכר מתוך
מגש שבו הונח ראש סוכר טבול ביין ובפלחי

תפוח עץ. לאחר שהאורחים עזבו את חדר הכלולות
ערך החתן חיפוש מדוקדק בחדרו וסילק מי מן
הנוכחים שהסתתר בחדר הכלולות כדי לגרש את
כוחות הרוע מהחדר.

טקס ההתייחדות של הזוג התחיל בהאכלת הכלה על
ידי החתן. אין זה הגון שהחתן יבוא

על כלתו כבר בערב הראשון. הזיווג הראשון נערך
בערב השלישי כשבני הזוג התרגלו זה לזה. למחרת

בבוקר נשאל החתן בלשון נקייה: "האם הכלה אכלה
את האוכל?". אם החתן משיב בחיוב, זקנות

המשפחה בודקות את הסדין ומכריזות: "ערוס_בה
מַרְאָד רַסְיָדָה [הכלה זכתה למזל טוב]. " אם

הכלה מניפה את הסדין לעיני הקהל המריע ולוקחת
אותו למשמרת בביתה כדי להסיר חלילה לַעַז
מבתה וממשפחתה.

שבעת ימי החופה היו מלווים באירועים רבים.
השושבינים ליוו את החתן במשך כל שבעת

הימים. בבית הכנסת קיבלו את החתן בברכת "ברוך
אתה בבואך וברוך אתה בצאתך". ביום

הראשון ערכו "ג'הָאָזִי בִּינִי" (תצוגת הנדוניה שמביאה
עמה הכלה) ותצוגת המתנות. באותה

הזדמנות הגישו לאורחים אורז מהול בחומץ יין.
בשבת התקבל החתן בכבוד מלכים בבית הכנסת

והתכבד ב"עלייה" לתורה. השליכו עליו שקדים
מסַנְכָּרִים ופיזרו מי ורדים. כל בני המשפחה

התכבדו בעלייה לתורה ובתום התפילה הובילו את החתן לביתו בפיוטים. מדי ערב ערכו "שבע ברכות", והוזמנו בכל פעם אורחים חדשים, לבד מקרובי המשפחה שנשארו בבית הורי החתן כל שבעת ימי החופה. כמובטח בליל הכלולות, באחד הערבים נערכה מסיבה לחבריו הצעירים של החתן.

21

Bהחיים לאחר החופה

גברים יהודים רבים עסקו במסחר וברוכלות ועל כן כבר בתום שבעת ימי החופה יצא הצעיר לסחור בערי המסחר המרוחקות והותיר אחריו את אשתו. הוא חזר לביקור לקראת הימים הנוראים או לכבוד חג הפסח. הילד הראשון נולד כבר בשנה הראשונה. הכלה התגוררה עם חמותה, שקראה לה "ערוס" (כלה). הורי הכלה פנו לחתנם בשם "דאָמאד" (חתן). הכלה פנתה להורי בעלה בשם "אבא" ו"אמא" והייתה תחת שליטה מוחלטת של החמות.

Bקבורה ואבלות

צילה זן=בר צור

מלאכתו של רוחץ המתים נעשתה מתוך יראה וכבוד
כלפי הנפטר ובני משפחתו. רוחץ המתים נטל
את ציפורני ידיו ורגליו של המת וגזז את שערותיו.
בעזרת אלונטיות כותנה הוא משחך את גוף המת
בשרף המעורב בשמן לשם נטילת הריח הרע
והזוהמה מגוף המת. לאחר מכן נרחץ גוף המת במי
טהרה -- לרוב מים שהובאו מן המקווה שלתוכם
שפכו תמציות של פרחי ציפורן מיובשים) אָבִי!
מיפֹכְנ). את נקביו של המת לא פוקקו במוך מפאת
כבודו של המת. לבסוף נכרך גופו בתכריכי פשתן
(כָּפָאן), שכללו כתונת פשתן שהולבשה למת ורצועות
מבד פשתן ברוחב של כעשרה ס"מ שנכרכו
סביב גופת המת בלפיפות, ובינותיהם הונחו ענפי
הדס ירוקים וענפי פיגם מטעמי גהות וכבוד המת .
על המת הזכר היו פורסים את הטלית שלו. לאחר
רחצת המת היה על רוחצי המתים ללכת למקווה
ולטהר את גופם, שכן המגע עם גוף המת נסך בהם
איכויות של טומאה שמן הדין לסלקם .
הן הגברים והן הנשים עסקו במלאכת רחצת המתים.
רוחצי המתים רחצו גברים, ורוחצות
המתים רחצו נשים וילדים. במלאכה זו הייתה חלוקה
מגדרית, לעומת מלאכת הילודה או הקינה

שהופקדו בידי נשים. רוחצי המתים היו יהודים יראי שמים שמידותיהם האנושיות הוערכו

בקהילה. לרוב רוחצי המתים היו בעצמם אבות לילדים ואף זכו לנכדים. רוחצות המתים היו נשים

בשלב הבתר=פריון -- נשים שלרוב היו גם בלניות במקווה. רוחצי המתים רחצו את המת בעונה

היבשה בחצר הבית. הם הביאו מבית הכנסת את אוהל הרחצה שהוקם בחצר הבית. בתוך האוהל

התקינו את מיטת הרחצה ובה השכיבו את המת. בעונה הגשומה רחצו את המת בחדר שהוא נפטר

בו. אם המת נפטר מחוץ לגבולות חצרו היו מתקינים אותו לקבורה בחצר בית הכנסת.

תיק רוחצי המתים (כִּיפִי מוֹרְדֵה שויר) בתרבות

היהודית=האפגנית כלל אלונטיות כותנה (כִּסְהִי

מוֹרְדֵה), תכריכי פשתן (כפאן), מספריים לנטילת

ציפורניים ולגזיזת השער, קערת רחצה, כלי

ובו עפר שהביאו מירושלים וספל לנטילת ידיים. כמו כן היו בו שקיקי מרפא (עטארי) שכללו שבר

28

לבן) אספנג' (-- זרעי קטורת, תבלין הציפורן) מיפֿכ), שרף מעורב בשמן) כְּתִירָא) לסיכת גופו של המת

וענפי הדס ופיגם להנחה על תכריכיו.

בתרבות היהודית באפגניסטן יוחסו לאבל משמעויות רגשיות ורוחניות כאחד. זמן האבלות אפשר לקרובים לחוות ולהטמיע את הפ רדה, ובד בבד לברך את נשמתו של המת במסע אל העולם האחר ולייחל לנשמה שיפוט חומל אשר יקנה לו את הזכות להיכנס בשערי גן העדן. טקסי האבלות נערכו על פי המסורת ההלכתית שרווחה בקרב היהודים, ועל פי משנתו של החיד"א [מושג-5]. ניתן לחלק את טקס הקבורה והאבלות לשלושה שלבים: א. האנינות -- הזמן שבין הפטירה לבין הקבורה; ב. הקבורה -- לווית המת וקבורתו; ג. האבלות -- שבעת ימי האבל, שלושים ימי האבל ושנת האבל.

Cהאנינות

בכינוי "אוננים" מכנים את שארי בשרו של המת כאשר המת מוטל לפנייהם וטרם הובא לקבורה. על פי המסורת היהודית מעמדו של האונן נקבע כפטור מכל מצוות תעשה, כמו תפילות וברכות. בפרק זמן זה מתקנים את המת לקבורה. משאובחן כי ניטלה נשמתו של האדם, הוכרז דבר מותו. אם היה המת אדם מכובד או אישה מכובדת, נהג המולא באפגניסטן לתקוע בשופר ולהכריז על מועד קבורת הנפטר או הנפטרת. אם

היה הנפטר אדם מן היישוב היה כרוז שעבר בין סמטאות בתי היהודים, בבתי הכנסת ובבתי המדרש והכריז על מותו של האדם ועל מועד ההלוויה. בשלב הזה הזמינו את רוחץ המתים שהתקין עם תומכיו את המת: רחצה ותכריכה.

C הקבורה

כאשר נאספו שארי בשרו של המת קרע המולא קריעה בבגדו של האבל. האבלים לבשו לבן -- צבע האבלות בקרב היהודים ובקרב המוסלמים באפגניסטן. האבלים חלצו את נעליהם והילכו יחפים. מעת זו חלו איסורי מלאכה על האבלים וכן איסורים על רחצה, תספורת וגזיזת ציפורניים, לימוד תורה, אכילת בשר, שתיית יין וקיום יחסי אישות. אם חל יום שבת בעת האבלות, בטלים הדינים הללו למעט האיסור על יחסי אישות. שארי בשרו הזכרים של הנפטר או הנפטרת היו רשאים ללוות את המת לקבורה. הנשים נשארו ישובות בבית על גבי מחצלות. את המת הניחו על "מחצלת המת", מחצלת קלועה המושחלת לשתי יתדות. שישה כתפים הובילו את המת בשיירה יחפת נעליים אל בית הקברות, שהיה ממוקם

בפרברי העיר הראת, במרחק שלוש דקות הליכה
(כשלושה ק"מ) מהשכונה היהודית. כל פרק זמן

הוחלפו הכתפים כדי להתהדר במצוות נשיאת המת.

בית הקברות) גוֹרְסֶתָאן (היהודי בהראת השתרע על
שטח של ארבעה=עשר דונמים. הוא

נוהל על ידי משפחה מוסלמית, משפחת עֶבְד
אֶל=עֶזִיז, ובני המשפחה הם אלה שחפרו את
הקברים

ושמרו על בית הקברות תמורת תשלום. אתר זה
נחשב קדוש גם בתפיסה המוסלמית, כך שיד אדם

לא השחיתה את בית הקברות אלא פגעי הזמן בלבד
בית הקברות היה מקום מפגש בין שוכני בתי

החמר היהודים שחיו בין סמטאותיה של העיר, לבין
שוכני העפר ששוכנו מתחת לאבנים. בהפניית

בקשות מן המתים ביקשו האנשים להביא ישועה
לחולים ולנשים המתקשות בלידתן, או להתחבר

אל הנסתר. יהודים ביטאו את כמיהתם העמוקה
לירושלים בכך שציוו על בניהם שבבוא העת יאספו

את עצמותיהם ויקברו אותם בירושלים.

במחצית הראשונה של המאה העשרים היו פעילים
בתי קברות נוספים באפגניסטן:

בכאבול, בבֶּלֶךְ ובמזארי שריף) בהראת ובכאבול בתי
העלמין היו פעילים עד שנות השבעים. (טרם

קבורתו של המת היו כורים את בור הקבורה: עומק --
151 מ"מ, רוחב -- 41-111 מ"מ, אורך --

בהתאם לגיל ולמידתו של הנפטר. אורך הקבר סומן בין מזרח למערב. את גופת הנפטר היו מורידים לכוך הקבר בלי הטלית שלו, ואת גופת הנפטרת, בלי הפרוכת הרקומה. המת הושכב פרקדן כאשר פניו לכיוון מזרח ורגליו מערבה לכיוון ירושלים, כדי שבזמן תחיית המתים יקום על רגליו ויצעד לכיוון ירושלים. את חטיטת הכוך בעומק 51 ס"מ היו גודדים (בלבנים) פֶּשֶׁת) שהיו שמורות¹ בבית הכנסת בהראת, ועל הגדידה היו עורמים עפר. לאחר אמירת הקדיש היו האבלים חוזרים לעיר, ובטרם כניסתם בשער העיר היו נוטלים פניהם וידיהם במים.

Cהאבלות

שבעת ימי האבלות נערכו בבית הנפטר, ובו נשים היו ישובות בלשכה אחת וגברים בלשכה אחרת. עם כניסתם אל החצר כיבדו בני הקהילה את האבלים במשקה² (אָה) מי קינמון, פולי קפה, זנגוויל והל), בלחם שטוח) נָאן), בביצה קשה) תּוֹפֶמֶי מוֹרְג) ובנזיד עדשים) אֶשִׁי עֲדָס). סעודת ההבראה כללה מיני מזונות עגולים וסגלגלים הדומים בצורתם ללחם האפגני, כגון ביצה ועדשים. זוהי צורה

גאומטרית המסמלת את מחזוריות החיים: לידה, מוות ושוב לידה. סעודת ההבראה הייתה סמל הביחד להתכנסות יחד, אבלים ומנחמים, לעומת הקריעה וחליצת הכתף המסמלת ניתוק. שתיית היין, המסמלת שמחה ועליצות, הומרה בסעודת האבלים למשקה הצ'אווה שסימל את האבל ואת הצער על המת.

11

באפגניסטן נהגו המנחמים להביא מזונות לבית האבלים -- נזידים, מרקים, תבשילים, דגים מטוגנים, ירקות, פרות ו פרות מיובשים, לחמים, תה וסוכר -- ולברך עליהם המוציא לחם מן הארץ, שהכל נהיה בדברו ובורא פרי האדמה. עם זאת חל איסור על נטילת אש ומים מבית האבלים למשך שבעה ימים .

בשבעת ימי האבל עסקו הגברים בקריאת ספרי תהלים וספרי הזוהר. הנשים קוננו על המת, התפללו למסע מוצלח של נשמתו אל גן העדן ושטחו תחינתן בפני בורא עולם כי ימחל לעוונותיו של הנפטר.

בתום השבעה היו הגברים והנשים שארי בשרו של המת עולים לפקוד את קברו, וכך גם ביום השלושים שנחשפה בו מצבת הנפטר, שהותקנה לרוב מטיט, וביום השנה לפטירתו. בבתי

הכנסת בהראת ובכאבול היו תולים אבן זיכרון
לנשמתו של הנפטר ובה נחקק שמו והתאריך העברי
של יום פטירתו.

A מחזור השנה

בן=ציון יהושע=רז

B השבת

היהודי האפגני, שעמל בכל ימות החול, שאב את כוחו
מן המעיינות העשירים של שבת וחג, שסייעו
לו במאבקו הקיומי. בכל אשר הלך ופעל ראה לנגד
עיניו את השבת הקרבה ואת החג הממשמש ובא.
הוא הסתפק בחול בפיסת לחם טבולה בכוס תה
ובלבד ששולחן השבת והחג יהיו ערוכים במעדני
מלכים. השבת והחג העניקו לו נשמה יתרה ואת עיקר
הזמן בילה בבית הכנסת בלימוד תורה. השבת
חולקה לארבעה חלקים: שלוש שעות לתפילה; שלוש
שעות לשלוש הסעודות; שמונה שעות לשינה;
עשר שעות ללימוד תורה, שכללו פירוש רש"י לפרשת
השבוע, קריאה, אחד מקור ואחד תרגום

לדרית=יהודית של קטעים מנביאים, כתובים ומשנה
ודרשה מרכזית של רב הקהילה.

Bהימים הנוראים, ראש השנה, יום הכיפורים

משנכנס אלול -- חודש הרחמים והסליחות -- תיקן
היהודי את מידותיו וביקש סליחה מחבריו
ומאלוהים. הוא וילדיו הקטנים הלכו בשעת לילה
לתפילת הסליחות, תקעו בשופר ובימים שני
וחמישי צמו לקראת ראש השנה ויום הכיפורים.

12

ההיערכות לקראת ראש השנה -- יום הדין -- החלה
ערב ראש השנה שבו צמו ובחצות

הלילה יצאו גברים ונשים לבית הכנסת לסליחות
ולהתרת נדרים. יהודים עשירים שחטו כבש וחלק
מבשרו חילקו לעניים. הבית היה מלא אורה ושמחה.

על ראש הכבש בירכו "שנהיה לראש ולא לזנב". אכלו
סלק, כדי שישתלקו אויבינו. אכלו רוביה (לוביה) כדי

שירבו זכויותינו. אכלו תפוח בדבש כדי

שהשנה תהיה מתוקה. לא ישנו ביום ראש השנה כדי
"שהמזל לא ישן כל השנה" ובתפילת מנחה של

היום הראשון של ראש השנה ערכו טקס "תשליך"
שבו "השליכו" באופן סמלי את העוונות לבור

המים שבחצר בית הכנסת.

בערב יום הכיפורים השכימו לסליחות ולהתרת נדרים.
בשובם הביתה ערכו "סדר כפרות".

לכל זכר לקחו תרנגול ולכל נקבה לקחו תרנגולת
וסובבו מעל ראשיהם של בני המשפחה ואמרו:

"זה חליפתך, זה תמורתך, זה כפרתך, זה התרנגול
ילך לשחיטה ואתה תלך לחיים טובים ולשלום".

בשר העוף חולק לעניים. האיברים הפנימיים של
העוף נזרקו על גגות הבתים מאכל לעופות השמים.

בהיעדר חשמל הכינו נרות נשמה עבים שדלקו
מכניסת הצום ועד צאתו. פיסות השעווה שנותרו

מהנרות שימשו כסגולה להקלת צירי לידה לילדות.
לתפילת "כל נדרי" הביאו לבית הכנסת גם

חולים על ערש דווי, כסגולה להבראתם. התפילה
נמשכה עד צאת הכוכבים של מוצאי כיפור ותקיעת

השופר שבישר את גמר הצום. עוד באותו ערב
התחילו בבניית הסוכה כדי לקיים: "יִלְכוּ מִחֵילֶֽאֱלֹהִים

חֵיל" (תהלים פד, ח).

Bסוכות ושמחת תורה

הסוכה האפגנית הצטיינה ביופייה. היא נבנתה מעצים
וחבלים מבלי להשתמש במסמרים כנאמר

בבניית המקדש: "[וְהָיְתָה בְּהִבְנֹתוֹ]... [וּמִקְבוֹת הַגִּרְזָן
כָּל כְּלֵי בְרָזֶל לֹא נִשְׁמַע בְּבֵית בְּהִבְנֹתוֹ]" (מלכים

א ו, ז). העשירים השאילו שטיחים ופרוכות מפוארים לקישוט הסוכה לכל נזקק. גג הסוכה כוסה בענפי ערבה ומתחתיו נתלו מ פ רות העונה ובקבוקי יין. במשך כל החג התנהלו החיים בתוך הסוכה. יהודים ולא=יהודים התארחו בסוכה שבה מבקרים

על פי המסורת האושפיזין. בהיעדר אתרוגים

באפגניסטן, הביאו אותם מהפרובינציה מֶאזְנֶדְרָאן (לחופי דרום הים הכספי בצפון איראן) או מארץ ישראל. האתרוג המיובש שימש כל השנה לברכת "ההבדלה" והפרות שהיו תלויים לקישוט בסוכה זכו לקדושת האושפיזין ונאכלו בט"ו בשבט או שימשו לעשיית חרוסת.

שמחת תורה היה החג התוסס והעליז ביותר בקרב יהודי אפגניסטן. הצעירים יצאו לשוק וקנו ממיטב פ רות העונה, שקושטו בניירות צבעוניים ובנייר דמוי זהב וכסף. בראש הרימון תקעו "מגן דוד".

הפרות המקודשים נמכרו לכל המרבה במחיר. כל

מתפלל הביא מביתו מזון ומשקאות

וההקפות נמשכו עד שעת לילה מאוחרת. ביום שמחת תורה לאחר עליית כל הקהל לתורה בפרשת

"וזאת הברכה" עלה "חתן=תורה" לקריאת סוף הפרשה (וסוף התורה כולה) ומיד אחריו עלה "חתן=בראשית" לקריאה של תחילת פרשת בראשית כדי לסמל את המשכיות ומחזוריות התורה. באפגניסטן, כמו במרבית הקהילות בארצות המזרח, קיים חתן נוסף המכונה "חתן מעונה" העולה לקריאת הפסוקים "מַעֲנֶה אֶל הַיָּדָם" עד "וַיַּעַל מֹשֶׁה" (דברים לג, כז-כח) ללא שר.
ה"חתנים" היו מכבדים את הקהל במזון ובמשקה והיו "חתנים" שהזמינו את הקהל להתכבד בביתם.

B חג החנוכה

החנוכייה האפגנית שונה מהחנוכייה המוכרת בקהילות אחרות. היא עשויה בזיכים בודדים עשויים חרס או מתכת. בהשפעת אנוסי משהד שמרו על המנהג שבו מפזרים את בזיכי השמן על פני כל הבית כדי לא לעורר את חשדם של המוסלמים. הנשים טוו את הפתילות. בלילה התשיעי שרפו את הפתילות כדי שלא יושלכו לאשפה. הנשים לא עסקו במלאכה כל השבוע והרבו לאכול מאכלי חלב

כזכר לסיפור יהודית והלופרנס (על פי המסופר בספר החיצוני "יהודית", שר הצבא של נבוכדנצר שנשלח למסע כיבושים מצא את מותו בידי יהודית). בשל היעדרם של מרבית הגברים האפגנים מביתם לרגל מסעות מסחר במרחקים הילדים הדליקו את הנרות ובתמורה קיבלו דברי מתיקה ומעות חנוכה.

Bט"ו בשבט

שלושים מיני פרות נאכלו וביניהם שבעת המינים שבהם השתבחה ארץ ישראל. קראו את **ספר פרי עץ הדר** שהוא סדר ט"ו בשבט שבו שותים ארבע כוסות: כוס יין לבן המסמלת את הטבע הרדום; כוס שרובה יין לבן ומיעוטה אדום המסמלת את הטבע המתעורר; כוס יין שחציה לבן וחציה אדום, הרומזת למלחמת האיתנים בטבע והכוס הרביעית -- יין אדום, לאמור: ימות החמה גברו והעצים התעוררו. למחרת התחילו בהכנות לחג הפסח. הנשים התחילו לברור ולנקות גרגרי חיטה וגרגרי אורז.

Bפורים

משנכנס אדר לא רק הרבו בשמחה אלא גם בשמחת חתן וכלה וערכו סעודות מצווה. בשבת "זכור"

קראו את הפיוט "מי כמוך ואין כמוך" לר' יהודה הלוי. הבוגרים רקעו ברגליהם בהזכרת שמם של

עמלק, המן ובניו. הילדים הכו בפטישי עץ. כשבוע לפני פורים עלו מכל הבתים ריחות מאפה שנועדו למשלוח מנות יחד עם ביצים קשות בגוונים סגוניים. ערב פורים היו צמים את "תענית אסתר".

לילדים אמרו: ילד שיצא מפיו גוזל זהב. בעיר העתיקה בלך, שחומתה נחשבה קיימת מימיו

של יהושע בן=נחמן. קראו את המגילה בי"ד ובט"ו באדר (שושן פורים), כמנהג ירושלים.

בשושן פורים מסרו לטחינה את החיטה הנקייה. היא הובלה לטחנת קמח המופעלת על ידי

זרמי מים. שבועיים קודם ניקו את הטחנה מכל שריד של חמץ. כל שק נטחן בנפרד וחולק לבעליו

לשם הכנת מצות לחג הפסח.

Bחג הפסח

בראש חודש ניסן יצאו אל הגנים ואל הפרדסים הנמצאים בפריחתם כדי לברך על עצי הפרי את

"ברכת האילנות" (בְּרַכָּהּ שִׁכְנָפָה: ["...שְׁלֹא חָסַר בְּעוֹלָמוֹ כָּלֹם, וַבָּרָא בּוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאֵילָנוֹת

טוֹבִים וְנָאִים, כִּי דִי לִיְהוֹנוֹת בְּהֵן בְּ נִי אָדָם". הרבו להתעמק בזוהר ובגאולה, כי בניסן עתידים להיגאל .

הכשירו את הבית ולקראת האפייה שאבו מים וכיסו את המים בבדים כדי להרחיק את המזיקים .

מלאכת האפייה נעשתה בידי הגברים. התנור היה עשוי לבנים ומעליו סָאג' ברזל הפוך שעליו פרסו את הבצק. ביום י"ד בניסן צמו הבכורים תענית בכורות ובחצר הבית הרתיחו מים בדודים גדולים והגעילו את הכלים. בהכנת החרוסת השתמשו בפרות המיובשים והיין שהיו תלויים בסוכה ובפרות מיובשים שנותרו מליל ט"ו בשבט. בליל הסדר הסבו על שטיחים ועל כריות. הילדים הציגו בתחילת הסדר סצנה דרמטית של סיפור יציאת מצרים. על כתפו של הבן הצעיר קשרו את האפיקומן והאב שאל את ארבע הקושיות. פיסות האפיקומן נשמרו כל השנה כקמעות לבריאות טובה ולהצלחה. על שולחן הסדר הונח צרור של זנבות בצל שבהם חבטו זה בזה באמירת "דיינו!" לזכר ההלקאות שהיו מלקים המצרים את העבדים במצרים. באסרו חג, שנקרא "רוֹזֵי סָר סָאֵלִי" -- יום ראש השנה (על חודש ניסן נאמר: "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים . ראשון הוא לָכֶם לַחֹדֶשׁ שִׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב, ב) .

בהשפעת הנָרוֹז [מושג-1], ראש השנה הפרסי עוד לפני האסלאם, ובהשפעת תחילת האביב, היו יוצאים לטייל בחיק הטבע. לאחר שקטפו מן השדות שיבולים באו הביתה לקבל את ברכת ראש המשפחה. הציבו ראי ליד קערה עם מים ובקערה שמו תכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות ובירכו זה את זה בברכת שנה טובה והצלחה בעסקים.

B ספירת העומר ול"ג בעומר

בבית היו ממוללים את הוורדים ומכינים מהם מי ורדים, ובזמן הוצאת ספר התורה מן ההיכל פיזרו

את הוורדים על ספר התורה. כשבישלו את הוורדים שלקו בתוך המים הרותחים גם ביצים קשות.

הרב כתב פסוקים מן המקרא על קליפת הביצה ונתנו לילד לאכול את הביצה כסגולה לפיתוח השכל

ולהתקדמות בלימודים.

לאחר סעודת ליל החג קיימו את מצוות "תיקון ליל שבועות". למדו עד אור הבוקר בבית

בימי ספירת העומר לא נערכו חופות ושמחות. בליל ל"ג בעומר ערכו בבית הכנסת הילולה לר' שמעון

בר יוחאי, קראו בספר הזוהר המיוחס לו, ושרו לכבוד התנא עד שעות הלילה המאוחרות. ביום ל"ג

בעומר לא נערכו חופות אבל הגברים נהגו להסתפר ביום הזה.

B שבועות -- מועד: גול -- חג הפרחים

בימים שבין ל"ג בעומר לשבועות הביאו האיכרים המוסלמים ליהודים כמויות עצומות של ורדים.

A תרבות קולינרית ורפואה עממית

צילה זן=בר צור

B תרבות קולינרית

תרבות האוכל של יהודי אפגניסטן הושפעה ממיקומה הגאוגרפי -- על דרך המשי, בין הודו, איראן וסין -- ומתרבותן של הקבוצות האתניות המגוונות באסיה התיכונה. המאכלים נאכלו על הסופרה – מפה שנפרשה על הרצפה ושמשה כשולחן. מעבר לפן התזונתי המאכלים היו גם אמצעי להעברת

מעוצב:סמן

[u2] עם הערות: סוג הדגשה מקובל?

הכנסת או בביתה של משפחה אבלה. בלילה הזה נהגו ללבוש גלימה לבנה. כשהוציאו את ספרי

התורה מההיכל התחרו הילדים ביניהם בהשלכת ורדים על ספר התורה.

B י"ז בתמוז ותשעה באב

אלו ימי בין ה מצרים, ימי צום ותפילות המציינים את חורבן ירושלים. למן ראש חודש אב לא היו אוכלים בשר צאן ורק בשבת אכלו בשר עוף. הסעודה המפסקת של ערב תשעה באב כללה אורז

וביצה קשה שתובלה באפר במקום במלח ואמרו: "יהי רצון שעד לשנה הבאה יבוא המשיח ויביא פָּאָר תחת פָּאָר" {זאב/נעמה, נא לשים לב להדגשה}. במשך כל יום הצום

לא יצאו מבית הכנסת

ורק לאחר שבירכו "ברכת הלבנה" חשו הביתה לארוחה של שבירת הצום. בתשעה באב אספו כסף

בבתי כנסת והשתמשו בו לקניית בקר או צאן ואת הבשר חילקו לעניים.

צפנים תרבותיים, חברתיים ודתיים בין בני המשפחה, הקהילה והקבוצות האתניות הנוספות

שאכלו את הארץ. הבישול והאכילה שיקפו תפיסות מגדריות וקוסמולוגיות של בני הקהילה.

מיומנות הבישול של בעלת המשפחה ותרבות האירוח
 שלה היו מדד להערכתה (גברים בעיקר צלו
 בשר כשהם נפשו בָּבָאג -- בבוסתנים שמחוץ לעיר).
 הפתגם "אישה היא כמו נזיד -- חמה ומזינה"
 מדגיש את הצורך-התפיסה לגבי האישה המזינה את
 בני ביתה, החמה, הקשובה והמכילה. התפיסה
 המגדרית הייתה דיכוטומית; גברים היו רוב הזמן
 מחוץ לבית בענייני מסחר ולימוד תורני, ואילו
 הנשים ישבו בביתן והיו אמונות על הבית והחצר, על הבישול ועל החינוך
 הערכי של הילדים.
 הגברים סחרו והחליפו מיני דסקית במזונות. לעתים
 נקנו המצרכים היבשים והתבלינים
 בשווקים. במרתף הבית (זִירִי זִמִּין) אחסנו את
 המזונות: שקים של דגנים וקטניות, קמח לאפיית
 לחם, נאדות עור לחביצת חמאה, שקיקי בד עם
 יוגורט, שמן שומשום ושקדים, שומן כבשים, בשר
 מעושן, ערק תוצרת בית, פרות טריים ומיובשים,
 ירקות ותבלינים. הבשר והדגים הותקנו לארוחות
 מיד כשהובאו מן השוק. בחצר הבית גדלו צמחי תבלין
 לתיבול ולהבדלה, ולעתים גידלו בה גם
 תרנגולות וכבשים. המים נשאבו בדליי עור מבאר שעמדה במרכז החצר
 ונמזגו לכדי חרס.
 לכל אישה היה כלי בישול משלה וכירת בישול (אָג
 'אק) שעליה הייתה מבשלת במטבח
 שעמד בחצר הבית. כלי הבישול והאפייה כללו נפה
 (קֶאבֶּלִי), סיר אבן (דיגִי סֶנֶג), סיר נחושת (דיגִי
 מִיסִי), עלי ומכתש (הָאֵן דִּסְתָה), תרוד (כֶּפֶגִיר), כף
 בחישה (צ'מֶץ 'ה), מחבת (תֶּאָה), מערוך (צ'וֹבָה),
 מגש (מֶגֶןֶה) ומערכת של כלי הגשה לאכילה ולשתיית תה (צ'אי).
 הנשים בישלו במטבח, שהיה טריטוריה נשית
 בלעדית. המאכלים היו עשירים בטעמים

ובמרקמים. הידועים שבהם הם פֶּלוּו -- תבשיל אורז
עשוי בשר עוף וכבש, צימוקים, חבושים

ומשמים, מתובל בקינמון, כמון ועלי ורד אדום;
קֶאבֶּלִי -- אורז עם גזר וצימוקים; צֶ'לוּו -- תבשיל

עם כרעי עוף, דלעת, קישואים, כרישה ופולי חמצה;
כֶּבֶּאב -- בשר צלוי; גוֹנְדִי -- כופתאות בשר;

יֶפְנִי -- מרק עם ירקות, קטניות ובשר; כוּכוּ כֶּרְתוֹפִי --
לביבות תפוחי אדמה; מֶאֱהִי בֶּרֶשֶׁתָּה -- דגים

מטוגנים; וסוגים שונים של נזיד המכונה **אַש** [חלון 4]
שנאכל בימי חול, בטקסים ובימות חג ומועד.

בתרבות היהודית באפגניסטן האש הוא נזיד המורכב
מדגנים, קטניות, ירקות, בשר

ותבלינים, ואילו אצל המוסלמים, על פי לואיס דופרי,
האש הוא סוג של מינסטרונה (מרק פסטה

עם ירקות). סינולוגים טוענים כי מקורה של הפסטה
במזרח הרחוק, ומשם הועברה בנתיבי המשי

אל רומא, מערב אירופה ואמריקה. ידוע כי בצפון
אפגניסטן יש שני סוגים של אַש הנפוצים בקרב

האֶזְזִי בְּקִיָּים ותוֹרְכֶּמֶנִים: אשאכ -- רביולי ממולא
בגבינת עזים או בבשר כבש או כרשה הנאכל על

מצע של יוגורט; אַשִּׁי גוֹרְמָה -- מרק יוגורט עם פסטה, בשר וירקות.

בקרב יהודי אפגניסטן חלה הקפדה מחמירה בכל הנוגע לדיני כשרות ואכילה. לפיכך הנזיד

הוא צמחוני או בשרי. לא נמצאו נזידים חלביים או נזידים עם פסטה, למעט האֶשִׁי רֶשֶׁתָּה -- נזיד

אטריות שנאכל בימי חול ובעיקר לפני יציאה למסע. סבך הקשרים של האטריות בצלחת מזמין את

הסועד באופן סמלי למצוא את הנתיבים הנכונים לו למסע.

הנשים הכינו שלוש ארוחות ביום. ארוחת הבוקר וארוחת הצהריים היו דלות יחסית

וארוחת הערב הייתה הארוחה העיקרית. בני המשפחה ישבו מסובים על שטיחים וכריות הסבה,

הגברים בצד אחד והנשים מולם. הארוחה הוגשה על גבי מגשים מרכזיים. אב הבית חילק את המזון

לבני הבית. אישה בניהה הייתה יושבת לאכול בנפרד וסעדה מכלי אוכל נפרדים. לְהָאֵשׁ הָיָה סֶמֶן

תַּפְקִיד חשוב בטקסי הנשים, מטקסי ההתבגרות, דרך טקסי הפריון והילודה ועד לטקסי

הבתר=פריון.

בדומה לנזיד גם הלחם **[חלון 5]** היה סמל מפתח בתרבות של יהודי אפגניסטן. הלחם

המכונה נאן הוא בעל משמעות סמלית ומגדרית. אפיית הלחם באפגניסטן נעשתה בחצר הבית בתוך

תנור חמר, המכונה בשפת הדרי תַּנּוּר או תַּנְדוּר -- שני מונחים אלו הקשורים זֶה לְזֶה מְבַחֵנָה

אטימולוגית טרמינולוגית למקור משותף. בפרסית
התנור מכונה תנור ובאורדו תנדור.

המילה נאן בשפת הדרי, כמו בשפה הפרסית,
מתייחסת לשתי שיטות קדומות של אפיית

לחם -- אפייה בתנור ואפייה על גבי סאג'. שתי
השיטות רווחו באזורים שונים באפגניסטן. בערים

כהראת, שבה גרה קהילת האם של היהודים, נבנו

תנורים בצורת קונוס מלבני חמר שרופות (במאפיות

מרכזיות בעיר נבנו תנורים עם ארובה ובחצרות ללא

ארובה). על פי המידעניות האפגניות

תנור זה עמד על רצפת החצר הפנימית או היה
משוקע בה. הזנת האש בחומרי בערה נעשתה דרך

פתח תחתון בתנור, והבצק המרודד נדבק לדפנות
הפנימיות של התנור באמצעות גזינה -- מעין דיסק

עץ שקוטרו 15-21 ס"מ, העשוי כמה שכבות של בדי
כותנה. הוצאת הלחם האפוי מהתנור נעשתה

באמצעות מרדה -- כלי דמוי שיפוד עשוי ברזל ובעל
ידית אחיזה מעץ. אורכו היה כ-15 ס"מ והוא

כונה צ'נג' (בעל ידית אחיזה מעוגלת) או ס'י (בעל
ידית אחיזה משולשת). גריפת האפר מהתנור

נעשתה באמצעות תנור פאכ -- מנקה התנור, והאפר
נאסף אל תוך יעה.

בקרב השבטים הנומאדיים באפגניסן נפוצה יותר שיטת אפייה על גבי קימורית, כיוון שהקימורית נישאת בקלות וניתן להניח אותה על האדמה כאשר מתחתיה מצע של חומרי בערה. נוסף על כך החברה הנומאדית פיתחה טכניקות שונות של אפיית לחם -- מהנחת בצק דק על גבי

אפר גחלים) נאן אַתֶּשׁ) ועד הנחת בצק על גבי אבנים (לוהטות) נאן סֶנְג. יהודי אפגניסטן אפו לחמים בחצרות הבתים בתנורי החמר. כשיצאו לנפוש בבוסתנים הם השתמשו בקימוריות ברזל. הרוכלים

11

והסוחרים שיצאו לצפון אפגניסטן לרגל עסקים אפו לחמים על גבי אבנים לוהטות או על גבי אפר של גחלים.

בניב הפֶּשְׁטִינִי באפגניסטן ישנם לפחות אחד=עשר מונחים ללחם. המונח נאן -- לחם ,

מתייחס גם לאוכל בכללותו. הלחם עשוי ממגוון דגנים: חיטה, שעורה ושיבולת שועל. הדגן הנפוץ

הוא חיטה. אפיית הלחם הייתה פרקטיקה של נשים, והן כונו "נָאנָא" -- אופות לחם. בתרבות

האפגנית הלחם נאפה מקמח (אָרֶד), מים (אב) ופֶמִיר מְאִיה (שמרים). הלחם באפגניסטן היה מצרך

בסיסי. הוא נאפה לאכילה יומיומית, לקראת טקסים
במחזור החיים ולמועדים ושבחות. האמרה
האפגנית "בִּי נָאן זְנִידְגִי נִיסֶת" -- בלי לחם אין חיים --
מגלמת את התפיסה המעניקה משמעות
עיקרית ללחם בחיים.
המשקאות היו חלק בלתי נפרד מחיי החברה ומבילוי
משפחתי משותף. היין, למשל, נלגם
בקידוש ובימות חג. היין והשרף היו בשימוש היהודים
בלבד ומכירתם למוסלמים נאסרה באיסור
חמור. בכמה מקרים טענה בדבר הפצה של אלקוהול
בקרב האוכלוסייה המוסלמית הביאה לפרעות
ואף לגירוש של יהודים מערים מסוימות. משקה הצ'אי
סֶבֶז -- תה ירוק -- נלגם עם פת שחרית ובזמן
אירוח חברתי. משקה הערק, עם הל וזעפרן, ניתן
לאחר ארוחות חג ומועד. משקה הצ'אווה, משקה
שהכינו לימות לידה ואבל, היה עשוי מתערובת של מי
קינמון, פולי קפה, גרעיני הל ושורש זנגוויל
ממותק בסוכר נבאת. משקה השֶׁרֶבֶת -- משקה
מרענן עשוי זרעי ריחן וסוכר נבאת -- חולק בחתונות
ובשמחות, וקפה ממותק נמזג לפני ההליכה לבית
הכנסת ביום השבת.

Bרפואה עממית

רפואת העשבים [חלון 6] הייתה ידועה בקרב יהודי אפגניסטן ועברה מדור לדור. נשים מבוגרות היו אמונות על הכנת פורמולות מצמחי מרפא לשם ריפוי מחלות ופצעים, להבראת הגוף ולחיזוקו. צמחי המרפא והתבלינים נמכרו במרכולות של ה"עטארי" ונתלו על אנקולים בבית, בתוך שקיקי בד שכונו "כיסה עטארי" -- שקיקים לעשבי רפואה.

היהודים הכירו באמרה "היו מזונותיך רפואותיך ורפואותיך מזונותיך" ונהגו לאכול מאכלים על פי משנתו של הרופא המוסלמי הפרסי אַבְּן סִינָא (131–1131) [מושג-1]. על פי משנה זו מיני המזונות ממוינים לארבע המהויות של הגוף: מהות הדם (חם ולח), מהות הליחה (קרה ולחה), מהות המרה (חמה ויבשה) ומהות המרה (השחורה) קרה ויבשה. עניין זה הוא דוגמה להשפעות ההדדיות הרבות בין האוכלוסיה היהודית לאוכלוסיות המוסלמיות באפגניסטן ובמרחב

18

התרבותי הפרסי. יהודים אימצו מסורות ומנהגים מקומיים כל עוד הללו לא התנגשו עם ההלכה היהודית.

על פי האסכולה שרווחה באפגניסטן המהויות של הגוף הפיזי שוכנות בכבד והן חלק

מתהליך העיכול. כל אחת מן המהויות מתאפיינת ברמת טמפרטורה ולחות משלה. כאשר רמה זו משתנה או מופרעת יכול להיווצר חוסר איזון המוביל תכופות להתפתחות של מחלה. אף שלכל מהות קשורים ארבעה גורמים, חום, קור, לחות ויובש, ניתן היה לצמצמם לשניים: קור, המכונה בשפת הדרי סְרָדִי, וחום, המכונה גְרָמִי. למזון הקר יוחסה האטה של חילוף חומרים ולמזון החם יוחסה האצה של חילוף חומרים. בשילוב נכון בין מזונות קרים לחמים נוצרת טמפרטורה מאוזנת בגוף.

בהראת היו ידועים המרפאים מְוֵלָא חֲכִים ג' י' ומולא יֶאֱיָא, שלמדו אף את מלאכת הרוקחות והרפואה והחזיקו בית מרקחת בעיר הראת לשימוש המוסלמים והיהודים. נוסף עליהם היו יהודים האמונים על הכנת קמעות, קערות השבעה, הכנת פורמולות וטינקטורות על פי מתודות עממיות, וטקסי ריפוי מאגיים [חלון 7]. הרפואה העממית באפגניסטן הייתה מפותחת ונתנה מענה לבעיות של חולי גופני, נפשי ורוחני. השתמשו בה גם כאמצעי לטיפול בנשים עקרות. [חלון 8]

A סיכום

החברה היהודית באפגניסטן הייתה חברה פטריארכלית -- הסמכויות היו בידיהם של הגברים; פטרילוקאלית -- נערה שנישאה עברה לבית בעלה; ופטריליניארית -- הירושה עברה מאב לבן .

הנשים ניהלו את חיי המשפחה והיו אמונות על הבישול, על הריפוי ועל הנחיית טקסי מעבר, ואילו הגברים היו אמונים על הפרנסה והיו רוב זמנם מחוץ לבית.

בני הקהילה ייחסו חשיבות עליונה לחינוך הדתי וליכולת האוריינית של הבנים. חינוך

הילדים הוקנה בשני מרחבים משמעותיים -- הבית ובית המדרש. הילדים והנערים קנו את

השכלתם בבתי המדרש באמצעות חונכים מבוגרים מבני הקהילה, ולאחר מכן הוכשרו להיות

סוחרים, מרפאים, מורים או אנשי דת. חינוכן של הילדות והנערות ניתן בבית. האימהות והסבתות

הקנו מוסר וקודים של התנהגות במשפחה ובחברה. כמו כן הן העבירו ידע עממי בנוגע לתפקידי

מפתח כמו מילדת, בלנית, רוחצת מתים, מקוננת, שדכנית ומרפאה, וידע באשר למלאכות יד

מסורתיות -- בישול ואפייה, היגוד סיפורים ושירה, עריכת טקסים, רוקחות וריפוי עממי.

העושר התרבותי של יהודי אפגניסטן התבטא
במנהגים ובטקסי מעבר: לידה, חניכה

נישואין ומוות, ובטקסי חג ומועד. בכל הטקסים ניתן
למצוא השפעות ייחודיות האופייניות לתרבות

19

האפגנית המוסלמית. כך גם לגבי תרבות האוכל
והאכילה, שהושפעו מהמרחב הגאוגרפי שבו

התקיימה הקהילה. בישול הנזידים ואפיית הלחמים
היו גם הם בעלי משמעות ייחודית וסימנו את

זהותם הדתית של היהודים מאפגניסטן.

יהודי אפגניסטן הביאו עמם לארץ ישראל נכסים רבים
מהתרבות החומרית ובעיקר

מהתרבות הרוחנית שאותם שימרו גם לאחר העלייה
לישראל.

מקורות לפרק

אונסק"ו, משימה לאפגניסטן; בצלאל, להניח ברכה;
ברעם-בן=יוסף, בואי כלה; ג'נטה, תכשיטי אפגניסטן;
דונלדסון, קסם אסלאמי בפולקלור האיראני; דופרי,
אפגניסטן; הנגבי ויניב, אפגניסטן; זן=בר צור, אמהות
ופולקלור; זן=בר צור, הלחם כסמל מפתח; זן=בר
צור, לידה ומוות במעגל החיים; זן=בר צור, מטבח
ונשיות; זן=בר צור, תפישת הנשיות וביטוייה; טפר,

כלות ;יהושע=רז ,החינוך היהודי באפגניסטן;
יהושע=רז, חתונה יהודית; יהושע=רז, מאחורי מסך
המשי; יהושע=רז, מנדחי ישראל; סורור=סורודי,
אגדות יהודיות ;צבר, מעגל החיים ;קוואן, יהודים
;קורט, שיר געגועים ;קשאני, יהודי אפגניסטן; קשאני,
כתובות מעוטרות.

מושגים

1. שְׁאֵהִין שִׁירָאזִי -- משורר יהודי=פרסי בן המאה
הארבע=עשרה אשר נחשב לגדול
המשוררים בשפה הפרסית=היהודית. כיוון שאין
ממצאים קדומים יותר הוא נחשב
למשורר הראשון בשפה הפרסית=היהודית. משמעות
שמו היא "הבז מְשִׁירָאז" ולעתים
נוסף לפני שמו התואר "מִלְאָנָא" (אדוננו). מעט
פרטים ידועים על חייו. ככל הנראה הוא
היה בן תקופתו של השליט הֶאֱלִיָּהּ אֶנְי האחרון־אֲבוֹ
סַעִיד (שלט בשנים 1335-1316). קברו
מצוי בעיר שיראז שבאיראן, אולם על פי המחקר ככל
הנראה היה מהעיר קֶאשָׁאן. בין
חיבוריו ששרדו ניתן למצוא פואמות המבוססות על
ספרי התנ"ך, למשל ספרו המפורסם

ספר שרח שאהין תורה. ספריו ראו אור בירושלים
בתחילת המאה העשרים בהוצאתו של

ר' שמעון חכם, מיהודי בוכרה
שעלו לירושלים.

2. מולא מתתיה גרג'י (1114-1445) -- רב, דיין,
מחנך, דרשן, כרוניקן, פרשן ומנהיגה של

הקהילה היהודית בהראת. השתייך למשפחת הרבנים
גרג'י אשר הועברה בתקופת נאדר

שאה מגאורגיה למשהד ונמנתה עם אנוסי משהד
שהיגרו לאפגניסטן כדי לשוב לדת

היהודית. בשנת 1411 עלה לראשונה לירושלים,
ובשנת 1114 התיישב בה באופן קבוע. בין

31

ספריו ניתן למנות את **קורות מנים** (תרנ"ג-תרס"א) --
ספר היסטורי המתעד את מסעותיו

ואירועים נוספים באפגניסטן ובארץ ישראל, ואת **ספר**
עונג שבת (ירושלים, תרע"ג) שבו

דרשות על התנ"ך .

3. מולא יהושע עמרם (1141-1411) -- מחנך, מנהיג
רוחני, פוסק, מוהל, שוחט ודרשן מהעיר

הראת. ה"מדרש" של מולא יהושע עמרם שבר את
המונופול של משפחת גרג'י בתחום

החינוך בהראת. מולא עמרם לימד בארמית, בעברית
ובפרסית=יהודית. בשיעוריו לימד את

התורה, המשנה וחלקים מן המדרש והתלמוד.
תלמידיו שיננו פיוטים וכן למדו את מלאכת

הכנת הדִּסְתָּךְ, פנקס פיוטים המשלב אמנות
קליגרפית. עלה לארץ עם משפחתו בשנת 1151

ושימש כמורה לתנ"ך ביישובים הפריפריה. משנות
השישים חי בירושלים ושימש כדרשן.

4. טומאת היהודים באסלאם השיעי -- באסלאם
השיעי רווחה האמונה כי בני הד'מה --

המיעוטים הלא=מוסלמיים ובהם היהודים -- אינם
טהורים וכי לשיעים אסור לבוא עמם

במגע. על כן כל חפץ שנגעו בו הטמאים, ובמיוחד מים
,היה יכול לטמא את השיעים. אמונה

זו הובילה להתדרדרות במעמד של היהודים
באיראן, שהחלה מאימוץ השיעה בתקופה

הצפִּוִית (1501-1736) ונמשכה עד למאה
התשע=עשרה, למרות השינויים השלטוניים

בתקופה זו.

5. חיד"א (1124-1411) -- חיים יוסף דוד אזולאי,
פוסק הלכה, מקובל, ביבליוגרף והיסטוריון

יליד ירושלים. מצד אביו היה בן למשפחת אנוסי
ספרד שעלו לארץ ישראל ממרוקו, ומצד

אימו היה בן למשפחה אשכנזית שעלתה לארץ
ישראל כחלק מעליית ר' יהודה החסיד. סבו,

הרב אברהם בן דוד יצחקי, כיהן כראשון לציון בשנים
1115-1122. במהלך חייו ערך כמה

מסעות אל הקהילות היהודיות בצפון אפריקה
ובאירופה לטובת הקהילה היהודית של

חברון. באחד ממסעותיו בחר להישאר בעיר ליוורנו
שבאיטליה, שם נפטר ונקבר. בין

חיבוריו מצויים תיעודי מסעותיו וכן ספרות הלכה,
פרשנות המקרא, תפילה ומוסר.

1. אֲבֹעָלִי חַיִּי אֲבִי עֲבֶדְאֵלָה אֲבִי סִינָא, בלשונות
אירופה אֲבִי צֵנָה (1131–141) --

מהפילוסופים והרופאים החשובים שצמחו בתרבות
האסלאמית בימי הביניים המוקדמים.

במהלך חייו חיבר כ-451 חיבורים שונים, רובם
בתחום הרפואה והפילוסופיה. הוא נולד

בכפר אֶפְשֵׁנָה, בקרבת העיר בוכרה, לאב שהגיע
אליה מהעיר בלך ושימש בה מושל מטעם

השושלת הֶסְאֻמְאֵנִית הפרסית ששלטה באזור. כבר
בגיל שבע=עשרה התמנה כרופאו של

השליט הֶסְאֻמְאֵנִי נַוַח אֲבִי מִנְצֹר, ולאחר מותו נדד בין
ערים שונות במרחב התרבותי

האיראני של תקופתו, למשל בֶּרֶי וּבֶה־מֶדָן, ושירת
שליטים מקומיים. אבן סינא חיבר

32

מתמטיקה, מוזיקה ורפואה. לעבודות
שלו בתחומי הפילוסופיה והרפואה
הייתה השפעה

חיבורים בנושאים מגוונים, כגון לוגיקה,
מטפיזיקה, מיסטיקה, פסיכולוגיה,
מדעים,

חלונות לפרק

חלון 1 לבוש -- צילה זן=בר צור

עד תחילת המאה העשרים לא ניתן היה להבדיל בין לבושו של היהודי ללבוש של המוסלמי. מיני אז

סימן ההיכר של הגבר היהודי במרחב הציבורי היה טוֹרָן בצבע לבן או אפור, בעוד שהמוסלמי יכול

היה כמו כן הגבר היהודי היה מהלך בנעלי עור ואילו המוסלמי הילך לחבוש טורבן בצבעים נוספים. לרוב יחף.

הלבוש המסורתי של הגבר הָא פָּגְנִי כלל טורבן (מַנְדִּיל) המגולגל על הראש וחלקו השתלשל

על החזה; חולצה רחבה נטולת צווארון עם מפתחים בצבעים בהירים שהגיעה עד הברכיים.

מכנסיים בגזרת שרוואל (תַּנְבָּאן) שאפשרה ישיבה בשיכול רגליים ומקטורן פתוח בצבעים כהים.

בעתות חורף לבשו היהודים מעיל עשוי צמר גמלים, צאן או צמר לבוד אשר כיסה את כל הגוף. בבית

חבשו היהודים כיפות כותנה מעוטרת ברקמה עממית. למן משנות השלושים של המאה העשרים

ניכרו השפעות מודרניות על הלבוש, בעיקר בקרב הגברים בעיר הבירה כאבול. הגברים לבשו חליפות

אירופיות וחבשו כובעים מפרוות קרקול.

ניכרת על מדע הרפואה באירופה, זאת לאחר שחלק מחיבוריו תורגמו ללטינית במאות

הארבע=עשרה - השש=עשרה. כיוון שנולד ופעל במרחב המרכז אסייתי, הן האוֹז בָּקִים והן

הטְגִ'יקים טוענים שהיה בן־עמם.

1. נְרוּז -- מילולית "יום חדש", החשוב שבחגים הזורואסטרים וראש השנה בלוח השנה

הפרסי. את הנורוז מציינים מידי שנה ב=21 או ב=21 במרץ בהתאם ללוח השנה

הגרגוריאני, תאריך המציין את יום השוויון האביבי. למרות כיבוש המרחב האיראני על ידי

המוסלמים מסורת הנורוז השתמרה עד ימינו, וכיום אִירָאֲנִים, טג'יקים, כורדים ואחרים

מציינים את החג. מקובל שבערב החג עורכים שבעה פריטים המתחילים באות סִין (הֶפֶת

סין). לאחר מכן, ביום השלושה=עשר של

החודש הראשון, יום הידוע בכינוי "סִיזְדָה

בֶּדֶר" (מילולית: שלוש=עשרה בדלת),

נוהגים לערוך פיקניקים ולבקר קרובי

משפחה. באיראן

יום זה מסמל את סוף חגיגות הנורוז.

31

3] עם הערות: בטוח? או שההבדל

קשור לחיים בעיר לעומת החקלאים
הכפר? הרי בד"כ מעמד היהודים היה
נחות וכאן יש דוגמה הפוכה...

יאיר: נא לטפל בהערה

[4u] עם הערות: תהייה
תמונה שלה, אחרת יש
לתארה בטקסט

האישה היהודייה, בדומה למוסלמית, מיעטה לצאת
למרחב הציבורי ובילתה את רוב זמנה
בבית ובחצר. לבושה היה צנוע באופן יחסי. הוא כלל
מכנס רחב וצבעוני (תנבאן) ומעליו שמלה
רחבה. לראשה היא חבשה שתי מטפחות -- מטפחת
בסיס ומטפחת העוטפת את הראש ונקשרת
מאחורי הצוואר (קוֹלְבָּנֶד). בחורף לבשה האישה מעיל
מאריג משי או צמר עם כיווץ בולט במותן (כִּמְרִצ'ין),
עטתה על עצמה צעיפי צמר שונים (שָׂאל) ואנפילאות
צמר, ונעלה ערדלי פלסטיק שחורים

עם בטנת צמר) כולוג'(. ביוצאה מן הבית כיסתה
האישה את גופה ברעלה) צ' דר) בגוון שחור או כחול
כהה. הנשים המוסלמיות עטו על גופן בורקה -- כיסוי
גוף עם סבכת בד לפנים. פניה של האישה
המוסלמים עוטרו לעתים בקעקועים, בניגוד לאישה
היהודייה שמלאכת הקעקוע הייתה אסורה
עליה.

בכתובה ממשהד
משנת תקמ"ד

מקורות

יהושע=רז, מנדחי ישראל; ברעם-בן=יוסף, בואי כלה;
ג'נטה, תכשיטי אפגניסטן.

חלון 2 -- הכתובה -- **צילה זן-בר צור כתב: בן ציון**
יהושע רז { **נא לבדוק ולוודא מי כתב!** }

הכתובה האפגנית המסורתית שנכתבה בכתב יד, מהתקופה שלפני ייבוא כתובות מודפסות,

הצטיינה בעיטוריה -- מעשה אמנות של קישוטים וציורים בסגנון פרסי. הטקסט מוקף איורים

סגוניים ונכתב באותיות מלאכת סופר בעברית, בשילוב מילים בארמית ובפרסית=יהודית. סגנון

הכתובה האפגנית שואב את צורתו מן המסורת שהביאו עמם אנוסי משהד לאפגניסטן ומעיטורים

שהיו מקובלים בחברה המוסלמית. עדות להשפעה זו אנו מוצאים

(1144 – כ=55 שנים קודם אינוסם של יהודי משהד. רוב הכתובות המוכרות לנו מאפגניסטן מקורן

בעיר הראת, שהפכה למרכז אמנותי לייצור כתובות בעלות ייחוד מקומי. הראת הייתה גם מרכז

חשוב לאמנות הציור הפרסי המוסלמי. הטקסט של הכתובה והברכות ממלאים את רוב העמוד.

בראש הכתובה חמש קשתות (סגולה נגד עין רעה) בסגנון הערבסקות ולרוב במסגרת אדומה על רקע כחול. בתוך הקשתות, לחילופין, אגרטי פרחים, ברכות מסורתיות ופסוקים מהמקורות. כל שורה מוקפת בצבע אדום. במסגרת העמוד סימני מזל טוב על פי סדר האל"ף=בי"ת. מסגרת בצבע אדום מקיפה את הכתובה המלבנית. מתחת לכתובה בדרך כלל חמישה קרטושים (מסגרות זעירות)

שבתוכם חתמו העדים. בתום טקס החופה נמסרה הכתובה למשמרת להורי הכלה כשהיא מקופלת ועל פי המנהג לא נפתחת עוד.

בראשית המאה העשרים הגיעו לירושלים עולי רגל מאפגניסטן. הם רכשו טופסי כתובות

שנדפסו בירושלים והביאו אותם לקהילתם. מסורת הכתובות המאירות נפסקה באחת ובמקומה

השתמשו בכתובות שהודפסו באותיות מוזהבות. סופר סת"ם מילא את שמות החתן והכלה ואת

שם המקום שבו נערכה החופה -- "במתא דהראת דיתבא על מבועא דמייא הרי-רוד" כלומר, בעיר

הראת היושבת על נהר הרי רוד. נוסח זה מצוי בכתובות בכתב יד ודווקא בכתובות המודפסות יש

מעט גרסאות אחרות של הנוסח. נכתבו כמובן גם סכום הכתובה ושמות העדים. כך אבדה מסורת של איורי כתובות מן היפות בעולם היהודי.

מקורות

יהושע=רז, מנדחי ישראל; קשאני, כתובות מעוטורות.

חלון 3 – אסכולות הציור בעיר הָראת

תאופיק דעאדלה

העיר הראת היא אחת הערים העתיקות והחשובות במרכז אסיה. תאריך ייסודה אינו ידוע בוודאות,

אך כבר במאה השישית לפני הספירה היא נזכרת כעיר חשובה (במרחב) ככל הנראה, העיר בּוֹכְרָה צעירה ממנה בכ=1111 שנים).

בהקשר לאסכולות האומנות הייחודיות שלה היא נודעה בעולם האסלאם בעיקר בשתי תקופות: לפני הכיבושים המונגולים (1221)

ובימי השלטון התימני (1511-1311). לפני הפלישות המונגוליות פרחו בעיר סדנה או

סדנאות לייצור כלי מתכת משובצים

בכסף וזהב שעליהם מתוארים

דמויות אדם ובעלי חיים לצד רצועות

כתב. אחדים מהם שרדו עד ימינו

ושמורים במוזאונים שונים, למשל

במוזאון הבריטי ובהרמיטאג' הרוסי.

בימי התימנים ובמשך המאה

החמש=עשרה פרחו בעיר שתי

אסכולות ציור, האחת פעלה בימי

שלטונו של

שֶאֱהֶרוֹךְ

(1441-

1415) והשנייה התקיימה תחת

פטרונותו של סולטאן חו' סין

בֶּאֱיָקָרָא (1411-1511).

בימי שאהרוך החל חידוש

העיר התחומה בחומות, שכלל בין

מעוצב:סמן

השאר בניית ה' וְנִקְּה הַמִּדְבָּרָה
במרכזה וקירוי השווקים המרכזיים,
הַשְּׁהָר=סוק. בימיו הייתה גם יציאה
אל מחוץ לחומות לעבר השטחים
הפוריים בצפונה ובמזרחה. הרחבה
זו נסמכה על שיקום ובנייה של
תעלות מים ועל הרחבת הדרכים

ובכללן הדרך הראשית. דרך זו
נקראה פִּיאָבָאן, היא נמתחה צפונה
משער העיר

[u5] עם הערות: לנקד

[u6] עם הערות: מקו כמו במקור?

[u7] עם הערות: שהו? - לבדוק

דִּלָּא מַצְאֵי הַצְפוֹנִי וְלֹאֲרַחַה הַתְּפִרְסוֹ רֹב
רְבִי בַטְבֵּלְהָ. הַבְּנִינִים שֶׁהֻקְמוּ עַל יְדֵי
מִלְּכָא הַתִּימֹרִים. כֵּאֵן הִקִּימָה אֶשְׁתִּי

של הסולטאן שאהרוך, גוֹהֶרֶשָּׂאד, מסגד ומדרסה,
ובאותו מתחם נבנו לאחר מכן, בימי שלטונו של
סולטאן חוסין באיקרא, מדרסה, ח'נקה ומאוזוליאום.
יתרה מכך, באותו אזור בנה איש התרבות ופטרון
האומנויות הווזיר עֲלִי שִׁיר נֹאֲאִי את הרובע אֶהְלָאֲסִי,
שכלל מסגד יום שישי, מדרסה, ח'נקה, בית חולים
ובית מרחץ. מצפון לעיר הוקמו גם הגנים המלכותיים,
הַבָּאגִי זָאגָאן, שהקים שאהרוך וששימשו אותו
למגורים, וכן הבאגִי גִ'הָאן אַרְאֲאִי, שהיה ארמונו
המלכותי של סולטאן חוסין. עוד מצפון לעיר היה
מתחם הקבר של פֶּאגִ'ה עֲבֵד־אֶלְלָה אַנְסָאֲרִי (נפטר
בשנת 1141) שנהפך בימי סולטאן חוסין לקבר
שושלתי עת אסף אליו הסולטאן את שרידי אביו, דודיו
ואחיו, ובכך הפך את הראת מעיר המלוכה לעיר
מורשת שושלתית.

בהראת המשוקמת והמורחבת בתקופת שלטון
התימורים החלה מתבססת אסכולת ציור תחת
פטרונותו של הנסיך בָּאִיסִינְקֹר בן שאהרוך, אשר

העתיק את מושבו לעיר עוד לפני שהיא הפכה לבירת האימפריה התימורית. בימי באיסונקור התבססה אסכולה שממנה שרדו כתבי יד הפזורים כיום באוספים השונים ברחבי העולם, בהם עותק שא הַנְּ א מה מאת אַבּוּ אַל-קַאסִם פְּרֻדְוִסִי (1121-1141) השמור במוזאון בטהראן, פְּמֶסָה מאת נִיזָאמִי גִנְגִ'וּי (1211-1141) וכלילה ודימנה בגרסתו הפרסית. כתבי היד מתאפיינים בשימוש בחומרים יקרים ובהם הנייר והצבעים, שכללו גם כסף וזהב. אך יותר מתאפיינת האסכולה באחידות סגנונית שבאה לידי ביטוי בפרופורציות של הדמויות, במגוון תנוחות הגוף, בנוסחאות לתיאור נרטיב שמתחולל בטבע או בתוך בניין ובשבלונות לתיאור דמויות משניות כחיילים, משרתים ושומרי הסף.

קביעת העקרונות של האסכולה ופריחתה במשך מספר עשורים אפשרה לאומנים בימי סולטאן חוסין להמשיך ליצור על גבי הבסיס הקיים. כך נוצרה אסכולת הראת המאוחרת, אשר נשענה על הישגי האומנים ואף חונכה על ידי האומנים שפעלו באסכולה המוקדמת, כמו רב האומן מִיר סַעִיד עֲלִי נֶקַאש אשר הדריך את הצייר המפורסם מבין הציירים הפרסים, אוֹסְתָאד כְּמַאֵל אַל-

דִּין בְּהַזָּאד (1451-1535) שעמד בראש האסכולה המאוחרת. בהזאד והאמנים האחרים שפעלו באסכולת הראת המאוחרת הותירו אחריהם מגוון כתבי יד שמלבד איכות הציורים שבהם, הם מתאפיינים במורכבות תוכנית שלא היה כדוגמתה באסכולה המוקדמת.

בימי השושלת המוקדמים תחת שלטונם של שאהרוך, זוגתו גוהרשאד, ובניו באיסונקור ומִרְזָא מוֹחַמַּד ג'וֹכִי, היו כתבי היד שהוזמנו ואוירו בעלי אופי אפי והרואי. לעומת זאת תחת סולטאן חוסין מירב כתבי היד ששרדו הם בעלי אופי רומנטי, שהציירים אף פירשו אותם ברובד מיסטי. ניתוח איורים מכתבי היד השונים שהועתקו ואוירו באסכולה המאוחרת, ובהם הבּוֹסְטָאן מאת סַעֲדִי וּמִנְטַק־אֶל-טֵיִר מאת פֶּרִיד־אֶל-דִּין עֶטְאֵר, הידועים בתוכנם המיסטי הצופי, מלמד על דגש שניתן לאיור נרטיבים בעלי משמעות צופית.

הסיבה לכך היא שבהראת בימי סולטאן חוסין עלתה קרנו של הזרם הצופי הַנִּקְשָׁבִנְדִי שהנהיג השיח' המשורר עֶבְד־אֶל-רַחֲמָאן ג'אֲמִי, שהיה מקורב לסולטאן ולווזיר הראשי עלישיר. אי לכך רעיונות מיסטיים מצאו את דרכם לאיורים בכתבי היד השונים שנוצרו בהראת בתקופה זו.

עם ירידת התימורים מבמת ההיסטוריה דער כוכבה של הראת והיא שרדה בזיכרון בעיקר כסמל לתרבות גבוהה בעבור השליטים המוגולים, שהמשיכו ושכללו את ההישגים של התימורים בהודו. ט'אָהר אַל־עֵדִין מַחְמַד בָּאבּוּר (1531-1443), מייסד השושלת המוגולית, שהה בצעירותו בהראת בימי זוהרה, וביכה את ימיו של סולטאן חוסין ובמיוחד את התרבות שפרחה תחתיו ואשר לא נותר לה זכר לאחר נפילת השלטון התימורי. דעיכתה של הראת הואצה עם עלייתם של מרכזים חדשים שמשכו את הפעילות הכלכלית אליהם, כמו טַבְּרִיז ואִיסְפָּהָאן ממערב, ודֶלְהִי ואַגְּרָה ממזרח. כיום, לאחר עשורים של מאבקים ומלחמות שזרעו הרס בעיר ובמדינה בכלל, לא נותר בה זכר לעושר התרבותי שהיה נחלתה.

מקורות

לנץ ולאורי, תימור והחזון הנסיכותי.

חלון 4 נזיד האש -- צילה זן=בר צור

הפורמולה הקולינרית-המתכון של נזיד האד השתנתה בהתאם לריטואל שבו נאכל הנזיד. ישנם כמה

סוגים של נזיד האש:

1. אָשִׁי שִׁבְאַתִּי -- חמין לשבת שבושל על פחמים
במשך הלילה של יום שישי ונאכל בשעות

הבוקר המאוחרות בַּהֲרִיץ של יום שבת. אש זה
הותקן מדגנים, קטניות, שום, בצל, תפודים
ובשר. מִשְׁמַעוֹתוֹ שֶׁל נֶזִיד זֶה מִתִּיחַס-נִקְשָׁרֶת למעבר
שבין חולין לקודש. כשם שהנזיד התבשל
באיטיות כל הלילה, כך הקדושה מוטמעת בהדרגה
דרך האוכל אל קיבתו של הסועד.

2. אָשִׁי פִּירְתִּי -- נזיד גמילות החסדים, אשר בושל
לעניי הקהילה שידם לא הייתה משגת
לקנות מצרכי מזון. נזיד זה הותקן משבעה סוגי דגנים
וקטניות: חיטה, אורז, עדשים, שעועית, פול,
מש ורוביה. מִשְׁמַעוֹתוֹ שֶׁל הַנֶּזִיד זֶה מִתִּיחַס-נִקְשָׁרֶת
למעבר בין רעב לשובע. הוא מנחיל באופן סמלי
מסרים חינוכיים וצווים חברתיים.

3. אָשִׁי דִּנְדָּאן -- נזיד השן, אשר בושל עבור תינוק
עם בקיעת השן הראשונה. נזיד זה הותקן
ראשית עם חיטה שנקלתה. בעת שמיעת קולות
פצפוף החיטה, בורך התינוק: "כמו שהחיטה
מפצפצת כך השן תבקע החוצה ללא כאבים". לאחר
מכן ערבבו את החיטה הקלויה עם פולי חמצה,
שעועית, עדשים, מש וזרעי שומר. בתום הבישול
הארוך נשלחו קעריות עם נזיד השן לקרובי

משפחה. קעריות אלו חזרו עם מתנה לתינוק.
משמעותו של נזיד זה—מתייחסת לנקשרת למעבר
הדרגתי

מיניקת חלב אם לאכילת מחיות מזינות מן הצומח.

4. אָשׁיִּי מָאשׁ -- נזיד שהותקן מאורז, מש, בשר,
ירק ותבלינים. הנזיד בושל בימות החורף

ונאכל סביב הכורסי -- קמין פחמים -- במפגש
משפחתי שסופרו בו סיפורי עם.

5. אָשׁיִּי סוֹרֶךְ -- נזיד אדום שבושל עבור נערה
שקיבלה את הווסת בפעם הראשונה. הנזיד

הותקן ממרכיבים בצבע אדום, כמו עדשים אדומות,
סלק ומיץ רימון, המסמלים פריון, יופי נשי

והגנה מאגית.

1. אָשׁיִּי סִפִּיד -- נזיד לבן שבושל עבור נשים בשלב
הבתר=פריון. הנזיד הותקן מאורז לבן, חלב

שקדים, סוכר נבאת (סוכר קנים) ומי ורדים. הנזיד
מסמל ברכה בחייה של האישה ואת היותה

סר=גוזשת -- האישה החכמה והרוחנית של
המשפחה. בשלב זה הייתה האישה חונכת לדור
הצעיר

ומשמשת בתפקידי מפתח בקהילה, כמו מיילדת,
רוקחת צמחים, בלנית, מרפאה, יועצת רוחנית,
מקוננת ורוחצת מתים.

1. אָשִׁי בָּצָה דָּאן -- נזיד הרחם, אשר הותקן מאורז בר שחור, גרעיני
חבוש, ירק וקורסי

כמר -- זרעי תרמיל שמחזקים את הרחם ובעלי סגולה לפריון.

4. אָשִׁי צָפָה ל -- נזיד היולדת, שהותקן במשך ארבעים ימים לאחר הלידה
עבור היולדת. הנזיד

הותקן מאורז, ירק, כנפי עוף ותבלינים מחממים לחיזוק רחמה וגופה של
היולדת.

מקורות

זן=בר צור, מטבח ונשיות

[חלון 5] – הלחם -- צילה זן=בר צור

הלחם הוא חלק ממחזור חייו של האדם וממחזור
השנה. להלן כמה סוגי לחם שהיו מקובלים בקרב
היהודים:

1. נָאֲנִי תָאֲוָה (לחם מחבת). לחם חולין שנאפה בצורה אליפטית ונאכל מדי
יום ביומו, ובכלל

זה נאני פִּנְשֵׁכ (לחם שהתייבש) או נאני אַ גִּ'אק
(צנימים), שנשמרו לתקופה ארוכה ונאפו מתערובת
של קמח חיטה וקמח חומוס.

2. נָאֲנִי שִׁבְאַתִּי (לחם השבת). לחם מקמח לבן שנאפה לכבוד שבת ומועד.
 3. נָאֲנִי דָאֲמַדִּי (לחם החתן). לחם ארוך שנאפה לקראת החתונה ונוקדו בו שקדים, צימוקים ופיסטוקים.
 4. נָאֲנִי זֵוּ (לחם היולדת). לחם הנאפה עם צמחי תבלין מחזקים.
 5. נָאֲנִי אַבְלוֹת (לחם האבלות). לחם שנאפה עבור האבלים וניתן להם עם ביצה קשה.
 1. נָאֲנִי עָרוֹס (לחם הבובה או לחם הכלה). בובות לחם שהותקנו במיוחד לטקסי פריון והולדה.
 1. נָאֲנִי פִירְתִּי (לחם גמילות החסדים). לחם שניתן לעניים ולנזקקים.
- חשיבותו התרבותית של הלחם עולה מהופעתו בפתגמים ובסיפורי עם. להלן כמה דוגמאות.

31

אשר יודעת להתמיר מזון גולמי למזון מעובד, וברמה הסמלית היא יודעת להתמיר עצמה

בו בעת לאישה מתורבתת ולמדד הערכי החברתי של "אישה טובה".

1. בְּגִירָאִין דּוֹפְתֵר כֹּה
דִּסְתִּשׁ יֶאֱדָדָּא רֵה
פִּמִּיר בּוֹכּוֹ נֵה -- קַח
אֶת הַנְּעֵרָה שִׁידִיָּה
יֹדְעוֹת

ללוש בצק.

הפתגם בדבר בחירת רעיה מבטא את
התפיסה כי אישה היודעת לאפות לחם
היא אישה

2. נִימִי נָאן רָאחְתִּי גֵ'אן --
מחצית הלחם שמחת
(מחיה) הנפש.

פתגם המלווה את אכילת הלחם בקרב
יהודי אפגניסטן, בדומה ל"ברכת
המוציא".

3. nān-o -- לחם, גבינת
panir ve kharbuze
– bokhor bebin chi
khoshmaze

צאן ומלון – אכול וראה כמה שזה
טעים.

הלחם באפגניסטן נאכל עם כל מאכל,
אך שילוב בין לחם, גבינת צאן ומלון היה
מאכל גורמה עממי.

4. נָאן וּפִיאז פִּנְאָה כה
וּאז -- לחם ובצל --
מזל פתוח.

הלחם בתרבות האפגנית הוא מפתח
למזל. על פי דבריה של ברוכה, ילידת
הראת: "אם יש לבן אדם

לחם ובצל, אז המזל פתוח. הדלת זה
המזל, והמפתח זה הלחם. לא צריך
יותר מזה בשביל מזל
בחיים".

מקורות

זן=בר צור, הלחם כסמל מפתח; זן=בר
צור, אמהות ופולקלור.

חלון 6 עשבי המרפא -- צילה זן=בר צור

עשבי המרפא היו חלק חשוב ברפואה
העממית. להלן הצמחים ותבלינים
שהשתמשו בהם בבישול

וברפואה המסורתית של יהודי אפגניסטן:

• פֶּאכְשִיר (דסקורניה מנוצה -- משפחת
המצליבים)

לפי הרפואה העממית יעיל נגד חום
גבוה, דלקות גרון, כאבי ראש; מחזק
נשים ויעיל לחיזוק כללי
של הגוף ולמניעת מחלות.

38

מעוצב: פיסקת רשימה

[u8] עם הערות: למה התעתיק של
הפתגם בלועזית- לתעתק לעברית
ולנקד

9u] עם הערות: מבחינה צורנית: אולי

לחבר את אופן השימוש לפסוקה אחת?

ולא להתחיל כל פעם פסוקה חדשה?

אופן השימוש: הזרעים קטנים, אדמדמים ובעלי טעם חריף. נוטלים כפית מהזרעים לכוס מים

רותחים. משרים עד שהנוזל מתקרר ושותים עד חמש כוסות ביום. משקה זה שייך לצמחים שהם

מקררים ולכן השתייה יעילה במקרים של חום גבוה או מזג חם מידי של האדם.

- מיפכ (פרחי ציפורן מיובשים -- משפחת ההדסיים)

שימש בעבר כסם הרדמה מקומי, בעיקר בטיפול שיניים וחניכיים. שמן הציפורן יעיל לייבוש

פצעונים בפנים ולריפוי יבלות וכתמים בעור. משרה הצמח יעיל לחיטוי הגרון בשתייה ובגרגור

הנוזל.

אופן השימוש: נגד כאבי שיניים נוטלים אניץ מהפרח המיובש ומניחים על השן הכואבת. נגד צינון

ושפעת מערבבים חמישה אניצי הציפורן, מקל קינמון, כפית זנגוויל טרי קצוץ וחמישה גרגרי

קרדמון. את התערובת משרים בקומקום מים רותחים, מסננים, ממתיקים בכפית דבש ושותים את

החליטה. משקה זה מחמם ומשום כך יעיל לחימום הגוף ולחיזוק מערכת החיסון והפריון.

- גול, גולי, אָב (ורד משפחת הורדיים)

נראה כי מקורו של הוורד הוא באיראן וכי נוודים ערבים הפיצו אותו ברחבי העולם העתיק. גנים

פרסיים שפעו בפרחי הוורד ועלי כותרתם שימשו בפולחנים דתיים. הרופא הפרסי אבן סינא גילה

את תהליך הזיקוק ויישם גילוי זה לזיקוק עלי הוורדים.
נשות פרס השתמשו בתמצית הוורדים
לאיפור ובמשחה מזינה לעור הפנים ששמה גֶאָרְגָנָה
שהייתה מורכבת מוורדים, יסמין, אלגום ועץ
אלוי.

השימוש בעלי הוורדים, בשמן הוורדים ובמי הוורדים
הוא לבישום הגוף, למאכלים מסורתיים
ולפורמולות לריפוי. שתיית תה ורדים יעילה להרגעת
עצבים, דופק לב מהיר, נדודי שינה וחוסר
שקט. משרה של ורדים יעיל נגד דלקות עיניים ועיניים
עייפות.

אופן השימוש: חולטים חופן של עלי ורדים טריים או
מיובשים בליטר מים, מסננים ושותים, או
טובלים רטיות כותנה ומניחים על העיניים ועל עור
הפנים.

• דָאָרְצ' יין (קינמון משפחת העריים)

מקורות ופולקלור: כבר בתקופות קדומות השתמשו
בקליפות העץ למטרות ריפוי, לשימוש בקטורת
בטקסי פולחן ולתיבול מאכלים ותופינים.

39

הצמח מחמם ועל כן הוא יעיל נגד הצטננות ושפעת
(קליפות עץ הקינמון עשירות באופן מיוחד

בוויטמין סי, בסידן ובברזל). ההודים והסינים
משתמשים בתבלין לשם ניקוי הכבד. עיסוי השרירים
בשמן קינמון יעיל להרפיית שרירים.

אופן השימוש: מרתיחים על אש נמוכה שני מקלות
קינמון בפינג'אן מים למשך דקה, מסננים
ושותים. כיוון שהתבלין הוא מתקתק אין צורך
בהמתקת המשקה.

- בֶּלְנְגוֹ (מניפנית מלכותית -- משפחת השפתניים)
לפי הרפואה העממית יעיל לטיפול בדלקת ריאות,
שיעול, כאבי גרון, גודש ליחה ובמחלות של דרכי
הנשימה.

אופן שימוש: הזרעים שחורים, קטנים וגליליים,
וכשמשרים אותם במים הם מפרישים ריר. נוטלים
כף מן הזרעים, משרים בכוס מים רותחים, מסננים
ושותים עד חמש כוסות ביום.

- זַעֲפָרוֹן (כרכום תרבותי -- משפחת האירוסיים)
צלקות הפרחים של הכרכום יעילות לריפוי כאבי
גרון, הורדת לחץ דם ולחיזוק הלב.

אופן השימוש: משרים אניץ אחד של זעפרן בכוס מים
רותחים ושותים.

- זַנְגָּפִיל (זנגביל רפואי -- משפחת הזנגביליים)

כיום ידוע השימוש בקנה שורש הזנגביל לטיפול בדלקות גרון וזיכוכ הקול, לניקוי מערכת המין הנשית ולחיזוק כח הגברא, להקלה על דלקות פרקים ולניקוי רעלים מהכבד וממערכת העיכול.

אופן השימוש: כפית של שורש זנגביל טרי או מיובש מגורד בכוס מים. מרתיחים למשך דקה, מסננים ושותים עד שלוש כוסות ביום (לא מומלץ לנשים בהריון במהלך שלושת החודשים הראשונים).

- הָל סבז (קרדמון -- משפחת הזנגביליים) מחזק את מערכת העיכול ומעורר תיאבון. יעיל נגד ליחה וזיהומים בדרכי הנשימה, נגד סכרת (מוריד את רמת הסוכר בדם) ומחזק את כוח הגברא. לעיסת זרע הל לאחר הארוחה מרעננת את הנשימה.

אופן השימוש: לועסים זרע הל אחד או שניים ביום, או חולטים במים רותחים, מצננים ושותים. האפגנים מוסיפים את ההל לתה ולקפה.

41

- גוֹלִי זֶבְאִנִי גָאן (פרח לשון הפר -- משפחת הזיפניים)

יעיל להרגעת העצבים, לשיפור הראייה, ונגד אנמיה, דלקות פרקים, כאבי מחזור. מתאים לטיפול בפחד ובהלם.

אופן השימוש: חולטים כף של הפרחים המיובשים, מסננים ושותים.

- קורסי פמר (אנטדה מטפסת -- משפחת המימוסיים)

משמש לטיפול בכאבי גב ולחיזוק האון המיני.

אופן השימוש: לחיזוק האון המיני אצל הגברים והנשים הכינו את הקורסי כמר בממרח המכונה "תרכ". כמו כן הכינו מהזרעים פתילות וגינליות לחיזוק הפריון אצל נשים, והכינו ממנו תה לגברים.

מקורות

זן=בר צור, תפישת הנשיות וביטוייה; דונלדסון, קסם אסלאמי בפולקלור האיראני.

חלון 7 שיטות טיפול ברפואה עממית -- צילה זן=בר צור

בקרב יהודי אפגניסטן היו נהוגות כמה שיטות טיפול:

כוסות רוח, בְּאֵדֶכֶשׁ -- מתודה מסורתית ברפואה
העממית. כוסות הרוח העשויות זכוכית הונחו על

גב המטופל ויצרו תת לחץ בחלל הכוס באמצעות
שימוש באש ושאבו את העור והרקמות שמתחת

לכוס. פעולת היניקה מסייעת לזרימת הדם ומרפאה
הצטננויות ובעיות של כיווץ שרירים.

עלוקות -- המרפאים העממיים השתמשו בעלוקות
מיוחדות שמצצו את דם החולה שסבל מבעיות

של לחץ דם, זיהום דם ודלקות מפרקים.

קמעות להגנה -- קמעות להגנה שימשו על ציר חייו

של האדם: קמעות לאישה ההרה שכונו טִלְסָמִי בְּאֵל

נקשרו על הזרוע שלה, וקמעות שכונו טלסמי גִּרְדָן

נקשרו על צווארה. כמו כן היו קמעות לשעת

לידה, קמעות ליילוד, קמעות להגנה מפני עין הרע
וקמעות לפריון ולהחלמה.

קטורת האספנג' -- בקרב יהודי אפגניסטן נהגו לערוך
טקסי רפואה עממית וטקסי הגנה מפני עין

הרע. אמונות עממיות ומוטיבים מאגיים היו חלק בלתי
נפרד מהתפיסות הקוסמולוגיות של בני

הקבוצה. למשל, יהודי אפגניסטן, כמו יהודי איראן
והמוסלמים בחבל ח'וֹרְאָסָאן, נהגו להשתמש

באספנג', זרעי קטורת של הצמח שָׁבֶר לָבֵן
(Peganum Harmala) נגד עין הרע. את הזרעים היו
זורים

42

על גבי מחתה עם גחלים בוערות. קול הפצפוף שהיה
עולה יחד עם הארומה המיוחדת לצמח, כך
האמינו, מטהר ומונע פגיעה של עין הרע ושל ישויות
דמוניות שכונו אַזְמָא בְּהִתְרָאן -- הטובים
מאיתנו.

פֶּשֶׁת -- מנחה נוספת שבה השתמשו יהודי אפגניסטן
הייתה הפֶּשֶׁת -- לִבְנָה מאגית, שעליה הניחו

זרעי אספנג', גלדי בצל ושום, אבן טורקיז, שברי
מראה, פיסת כותנה וכמה פרוטות. את הפֶּשֶׁת

הניחו מחוץ לביתו של אדם חולה בהצטלבות של
ארבע דרכים. האמונה שרווחה הייתה כי הישויות

הדמוניות שגרמו למחלה של האדם יתרצו בקבלת
המנחה ויתירו את החולה ממחלתו, ועוברי אורח

נהגו להתפלל להחלמת החולה.

מקורות

זן=בר צור, תפישת הנשיות וביטוייה; קשאני, יהודי
אפגניסטן.

חלון 8 טיפול בנשים עקרות -- צילה זן=בר צור

האמצעים שרווחו לטיפול באישה עקרה:

1. תפילת נשים -- הנשים היו נושאות תפילה מיוחדת שהיא תפילת הלב בתחנונים שייפתח רחמן. שעת רצון הייתה שעת הדלקת נרות שבת (צ'ראג'י שבאָתי).
2. אמצעים אוראליים דברי מאכל ושתייה
 1. אכילת תֵּרֶכּ -- תערובת המורכבת משומן כבש ומ פרות מיובשים וטחונים -- צימוקים, שקדים, אגוזי מלך, שיזף מצוי ומשמיים, מתבלינים נשיים -- קינמון, זנגוויל, ציפורן, אגוז מוסקט והל -- ומזרע של אנטדה מטפסת (קורסי כמר -- כדורי גב). פורמולה זו ניתנה לנשים לחיזוק הפריון ולגברים לחיזוק האון המיני.
 2. שתיית פרח לשון הפר (גולי זבאני גאון) להסרת פחדיה של האישה. את העלים היו משרים ביין קידוש של שבת ונותנים לאישה לשתות לאחר שהיא טבלה במקווה לטהרת נידתה.
 3. שתיית מים מבורכים מרימוני התורה. בימי שני וחמישי יצקו מים בתוך רימוני התורה, ולאחר הקריאה בתורה השקו במים אלו נשים עקרות כסגולה לפריון. מעשה זה בוצע גם עבור אישה

המתקשה ללדת.

41

4. אכילת מזונות חמים -- על פי המתודה התזונתית שרווחה במרחב האיראני יש מזונות

קרים (סרדי) ומזונות חמים (גרמי). כיוון שטבע האישה (מיוחס לרחם) הוא קר ולח, על האישה לאכול מזונות חמים, בין היתר תבלינים כמו קינמון, זנגוויל וציפורן.

3. אמצעים מאגיים

1. קמעות לפריון -- קמעות שנכתבו בעברית על קלף והוכנו במיוחד עבור נשים עקרות על ידי

יהודי חכם ובקיא ברזי הקבלה. לחילופין נשים ענדו תליון קמע, שהיה בדרך כלל בצורת מעוין.

2. קערת ארבעים המפתחות (אָרְבַּעִים הַמִּפְתָּחוֹת) -- נשים עקרות היו לוקחות למקווה, בבואן להיטהר

מנידתן, קערת פליז או נחושת שהיו קשורים אליה ארבעים מפתחות. האישה מילאה את הקערה

מים ויצקה אותם על ראשה ארבעים פעמים, ובכל פעם נשאה תפילה לפרי בטן. מנהג זה ידוע גם

בקרב נשים מוסלמיות שנהגו כך בבית המרחץ. נשים יהודיות שעלו מאפגניסטן לירושלים המשיכו

להשתמש בקערה מאגית זו במקוואות טהרה בירושלים.

3. קערית כתובה (כָּאסָהּ נְשִׁיתָהּ) -- קערית זו הייתה עשויה לרוב כסף, והיו חרוטים בה

פסוקים מספר תהלים ונוסחאות לריפוי מחולי ומעקות. נשים הזמינו את הקערית הכתובה

ממולא שלמה יששכר, חכם בתורה ואומן שחי בעיר הראת. כדי לרפא עקרה היו נוטלים נאד מים

ושופכים על שבע ידיעות של בתי כנסת ובתי מדרש, ואת שאריות המים אספו אל תוך הקערית

הכתובה; מים אלו היו מבורכים, והאמינו כי הם פותחים את רחמה הנעול של האישה העקרה.

4. מנחות שפע -- נשים התקינו מנחות שפע כדי לרצות ישויות דמוניות אשר מקננות במרחבים

לימינליים כמו בתי המרחץ (חֲמָאם) והמקוואות (פְּאִי אָב). מנחות אלו, שכונו סופרה סִבְזִי (מפת

ירק), הונחו בפתח בית המרחץ או המקווה. המנחה כללה מיני ירק שונים המסמלים שפע ואת פריין

האדמה, ולעתים נוספו עליהם פרות מיובשים ומיני תופינים. אף שהנשים העקרות הועידו את

המנחות לישויות דמוניות, עניים מבני הקהילה היו נוטלים בחשכה את המנחות כדי לקיים את

נפשותיהם.

5. ישיבה על המשבר של יולדת -- לאחר לידה מוצלחת הייתה המיילדת מזמינה אישה עקרה

לשבת על המשבר של היולדת כדי לפתוח את רחמה.

6. החלפת שמה של אישה עקרה לשם שרה, על שם אשת אברהם שרחמה נפתח בגיל מבוגר. החלפת השם או הוספת השם שרה נחגגו בסעודה שנכחו בה מניין גברים מהקהילה.

43

7. כתיבת כתובה שנייה -- לאישה עקרה ניתנה כתובה שנייה מודפסת שיובאה מארץ ישראל על ידי עולי רגל. כתובה זו לא הייתה מאוירת בדגמים ובצבעים ככתובה ההראתית המקורית, והוסף בה לשמה של האישה השם שרה.

4. אמצעים רפואיים

1. הכנת פתילות וגינליות -- המיילדת הייתה מכינה פתילות עשויות משומן כבש, חלמון ביצה וזרעי אנטדה מטפסת (קורסי כמר) כתושים.

2. חימום חגורת המותניים -- המיילדת הייתה מכינה אגדים מידבקים בעזרת שרף עצים (צ'ספכ) ומדביקה לגבה התחתון של האישה. על האישה היה להשאיר את האגדים על גבה ימים אחדים.

ג. עיסויים בבית המרחץ עם שמן חם מעורב בתבלינים חמים.

מקורות

זן=בר צור, לידה ומוות במעגל החיים.

|